

CUTUBKA

DUNIDAN AYNU KU NOOL AHAY

1

Ujeedooyinka Cutubka

Marka uu cutubkani dhamaado kadib ardaydu waa inay:

- sharaxaan muuqaalada ugu muhiimsan ee qaaradaha iyo halka ay dhacaan;
- aqoon u yeeshaan qaybaha kala duwan ee dunida iyo luuqadahaba.
- garwaaqsadaan ilbaxnimooyinkii hore
- falanqeeyaan sababaha kala duwan ee dhaliya kala duwanaanshaha baahsanaanta dadka;
- aqoon u yeeshaan meelaha ay dadku isku cufan yihiin iyo meelaha ay dadku teel-teelka yihiin ee dunida.
- sharaxaan curashada kacaankii warshadaha iyo saamayntiisii.
- Sharaxaan Taariikhdiisii Halgankii ay dadyawga Afrikaanku kaga soo horjeesteen Gumeystayaasha.

Tusmooyinka ugu Muhiimsan

- 1.1 QAARADAHA
- 1.2 DADYAWGA DUNIDA
- 1.3 BAAHSANAANTA IYO HAB-NOLOLEEDKA DADKA
- 1.4 KACAANKII WARSHADAHA IYO SAAMAYNTIISII

- Gunaanadka Cutubka*
- Layliska Guud*

1.1 QAARADAHA

Waa maxay qaaraduhu? Waa maxay farqiga u dhexeeya qaaradaha iyo dhulka? Boqolkiiba waa imisa dhulka qaybtiisa berriga ahi?

Waa maxay kheyraadyada kala duwan ee uu aadmigu ka helo berriga iyo qayb-biyoodka?

Ereyada Furaha u ah Casharka

Wareeg	Qaarad	Dulaha
Midab	Badweyn	Taag
Shaxan goobeed	Qaababka	Bannaan
koonka	Buur	Saxanka
Khariirada	berriga	

Bal ka fikir waxa aad ka taqaanid

- Qiyaas, maskax ahaan in aad tahay. Dalmar ama Dalmareen ka tagay qaarad oo tagay tu kale si aad u soo baratid waxyaabo ku saabsan dhulka .maxaa laga yaabaa in aad ka baratay dhulka?
- Sidee baynu galoobka (koonka) iyo atlaskaba (waa buug aad u wayn oo ka waramaya dunida iyo waxa laga helo) wax uga baran karnaa dhulka?

Koonku Muxuu Tilmaamayaa/Muujiinayaa?

- Koonku Waa dhulka muuqaalkiisa oo yar. Sida dhulka oo kale ayuu koonku yahay Walax goobo ah ama wareeg, Wareegu waa goobo sida Kubbada oo kale

Maxaad koonka dushiisa ku aragtaa?
Magacaw badaha Afrika ku xeeran?

Jaantuska 1.1: Koonka

- Koonku wuxu ku tusaa qaybaha dhulka oo kala ah Berri iyo Biyo dhulka waxaa ugu wayn qayb-biyoodka loo yaqaanno badwaynta. Fiiri koonka waa maxay midabka loo adeegsaday ee ku tusaya badwaynada?
- Koonku sidoo kale wuxuu ku tusaa qayb-dhuleedka wayn ee berriga oo loo yaqaano qaaradaha.
- Mida kale oo aad u muhiim ah oo ka mid ah agabka aad u adeegsan kartiin inaad baratiin waxyaabaha ku saabsan dhulka oo la yiraahdo Atlas. Atlasku waa buug lagu soo ururiyay khariirado gaar ah oo kamid ah sawirada ama qaybo ka mid ah oogada dhulka sare ee siman.

Waa maxay qaaraduhu? Waa maxay farqiga u dhexeeya qaaradaha iyo waddamada? Waa imisa boqolkiiba dhulka qaybtiisa berriga ahi?

Waa maxay khayraadyada kala duwan ee ay Aadmigu ka helaan berriga iyo qayb-biyoodkaba?

Macnaha qaarad waa qaybdhuleedka berri ee lagu kor nool yahay” Dhulku markii loo eego sawirada laga qaaday hawada sare waa “Meere Biyood ” in ka badan 70% oogada dhulka waxay ka kooban tahay qayb-biyood, gaar ahaan badaha waa wayn iyo baddaha yar yar. 1/3 (saddex meelood hal meel) oo ka mid ah waa berri.

Berriga oo loo qaybiyo qaarado

Waxaa jira todoba qaaradood (7) oo kala ah: Aasiya, Afrika, Ameerikada Waqooyi, Ameerikada Koonfureed, Anta-aartika, Yurub iyo Awstreeliya. Aasiya waa qaarada ugu wayn, mida ugu yarina waa Awstreeliya. Afrika waa qaarada labaad ee ugu wayn, waxaana ku xeeran qayb-biyoodyada waa weyn ee kala ah: Badwaynta Hindiya oo ka xigta dhinaca koonfur bari, Badwaynta Atlaantika oo ka xigta Galbeed, iyo Badwaynta Anta-Aartiga oo ka xigta Koonfur iyo weliba Badda Midhitireeniyanka oo Waqooyi ka xigta , Badda Cas oo Waqooyi bari ka xigta. Afrika waxay leedahay webiyo iyo harooyin waawayn webiga Niil waa webiga ugu dheer iyo Harada ugu wayn oo ah Fiktooriya.

Aasiya waa qaarada Dunida, ugu wayn waxayna xad la leedahay qaarada Yurub oo Galbeed ka xigta iyo badwaynta Baasifiga oo dhinaca Bari ka xigta iyo dhul berri ah oo Jasiirado ah oo ka xiga Koonfur Bari. Magaca Aasiya waa mid uu macnihiisu yahay “dhulkii ama berigii falaaraha cadceeda” Aasiya waxaa ku taala buurta ugu dheer dunida oo ah Eferesti (Everest). Qaaradaha kale waxay u

muuqdaan kuwo isu eg marka laga reebo, Awstreeliya oo ah mid ka kooban hal dal oo keliya. Tusaale: waa Awstreeliya laftigeeda.

Magaca "Ameerika" waxaa markii ugu horaysay adeegsaday 1507kii nin ku xeel dheeraa cilmiga khariiradaha oo la odhan jiray Maartin Waldsiimiler, kadib markii uu bad – mareenkii Talyaaniga ahaa ee la odhan jiray Ameerigo Fasbuusi (Amerigo Vespucci) uu ku magacaabay "Dunida cusub". Koonfurta Ameerika, sidoo kale, waxaa loogu yeedhaa laatiin Ameerika, laatiin waxaa loo yaqaanaa oo ay astaan u tahay dadyowga luuqadahoodu ka soo jeedaan laatiinka. (Isbayn, Boortaqiiska iyo Faransiiska).

Waqooyiga iyo Koonfurta Ameerika waxay dhacaan inta u dhaxaysa baddaha waawayn ee Atlaantika iyo Baasifiga. waxayna labada qaaradood iskaga xidhan yihiin ama xadka u dhexeeya uu yahay badhtamaha Ameerika. webiyada ugu waawayn waxaa ka mid ah webiga Mississibbi oo ku yaalla Waqooyiga Ameerika iyo webiga Amaasoon oo ku yaala koonfurta Ameerika . Webiga Amaasoon waxaa ku xeeran, kaymaha shareeran ee kulaalayaasha dunida ugu wayn.

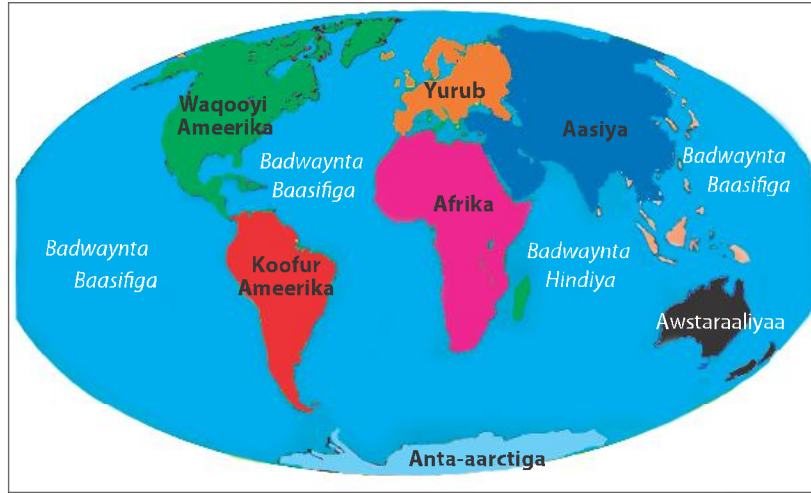
Dhulka qaybihiisa berriga ah ee ugu waawayn ayaa loo yaqaanaa qaarado, kuwaasoo iyaguna u sii kala baxa waddamo. Tusaale Afrika waa qaaradda labaad ee ugu wayn dunida, waxayna usii kala baxdaa waddamo badan . Itoobiya sida dalalka kale, ayay iyaduna u sii kala baxdaa ismaamul deegaamo.

Isku day su'aalahaan

- 1 *Ma ka fakari kartaa sababta dal wayn loogu sii kala qaybin karo ismaamulo ama gobollo?*
- 2 *Magacaw ismaamul goblleedyada kala duwan ee dastuuriga ah ee Jamhuuriyada Dimaqraadiga Federalka Itoobiya ?*

Qayb-biyoodka Oogada dhulka

Qiyaastii 2/3 (saddex meelood laba meel) oo kamid ah dhulka waa biyo intooda badan biyahaasi waa badwayno. Badwayntu waa bededka ugu waawayn ee qayb-biyoodka oogada dhulka. Waxaana jira Afar badwayn, waxayna kala yihiin badwaynta Baasifiga, Atlaantika, Hindiya iyo Aartiga. Badwaynta Baasifigu waa tan ugu wada wayn iyo badwaynta Aartiga oo ah ta ugu yar. Waxaa kale oo jira noocyo kale oo ka mid ah oogoooyinka biyaha sida: Badaha, haraha iyo webiyada.

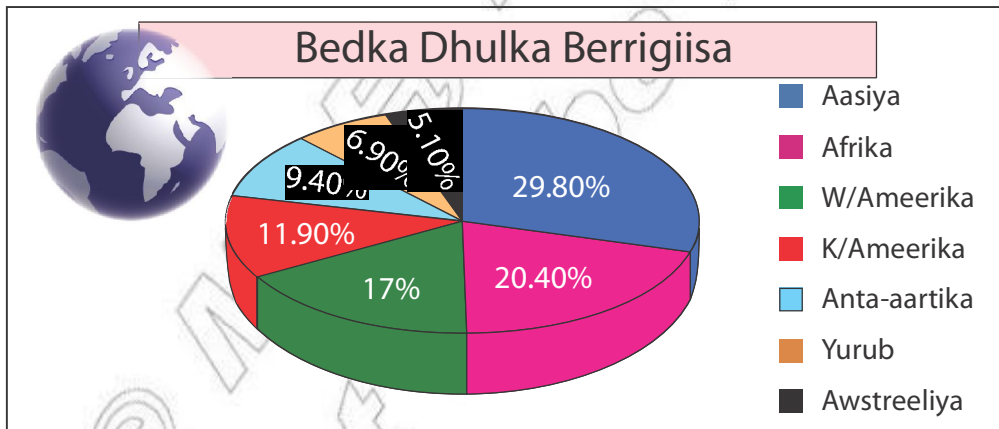
Jaantuska 1.2: dhulka, badwaynada iyo qaaradaha

Shaxan-goobeedka **Jaantuska 1.3** ee hoos ku xusan waxaa loo yaqaanaa shaxan goobeed. shaxan goobeed waxaa loo isticmaalaa in uu muujiyo qaybaha uu shey dhamaantii ka kooban yahay. Shaxankan guud ahaan waa goobo u taagan wadarta bedka dhulka goobadaas oo loo sii kala qaybiyay todoba (7) gobol oo gobol kastaa u taagan yahay qaarad, gobolka ugu wayni waa qaarada Aasiya.

Hawl-galka 1.1

- 1 Waa imisa qaybta dhulka berriga ahi?
- 2 Waa kaalinta imisaad koonfurta Ameerika?

Jaantuska 1.3: Shaxan goobeed

1.1.1 waa maxay muuqaalada ugu waawayn ee qaab-dhismeedka dhulku?

Maxaa idiinka Muuqda deegaankiina? Qaab--dhismeedka dhuleed ee deegaankiina bulsho, ma siman yahay? Ma jiraa dhul sare iyo dhul hoose?

Tusaalaha ugu fiican ee habka barashada muuqaalada kala duwan ee dhulka, waxaa inoo noqon kara iyada oo aynu safar toos ah kaga gudubno waddankeenan Itoobiya. Bal hada u fiirsada sheekadan yar ee ku saabsan safarkii ay Cabdisalaam iyo qoyskoodu kaga gudbeen Qabri dahare oo ku taala ama dhacda koonfurta Bari ee Itoobiya ilaa Humeera oo ku taala waqooyiga dalka sheekaduna waxay u dhacday sidan:

Amintu waxay ahayd xilli gu'ah sannadkii 2001dii Taariikhda Itoobiya, Cabdi Salaam iyo qoyskoodu wuxuu safarkoodu ka bilaabmay magaalada Qabridahare oo ka tirsan Dawlada Deegaanka Soomaalida Subaxnimo Isniin ah Bishuna tahay 1 dii Bisha Shanaad ee Dir. Qalabka ay wateen waxaa ka mid ahaa:

- *Laba shandadood oo waawayn*
- *Khariirado sida: Khariidadaha (Deegaankeena, Itoobiya, Afrika).*

Markii uu bilaabmay safarkoodu waxay sii mareen Magaalo madaxda Dawlada Deegaanka Soomaalida ee Jigjiga, waxayna uga sii gudbeen Magaalooyinka kala ah: Diri dhabe, Adhis Ababa, Debre Maarqoos, Debre Taaboor, Goondhar iyo ugu dambayn Humeera oo ahayd bar-dhamaadka uu safarkoodu ku ekaa, isla markaana fadhiisinkoodu ahaa, si ay halkaas uga samaystaan beer-xilliyeed wayn oo ay qotaan (fashaan).

Hadaba, intii ay safarka ku soo jireen bilow ilaa iyo dhamaad waxay fursad u heleen daawashada muuqaalada kala duwan ee dhuleed, waxayna indhahooda ku arkeen waxyaabaha la yaabka leh ee uu waddanka Itoobiya, Caanka ku yahay sida:

- *Bannaanada (Bannanka)*
- *Buuraha*
- *Togogga*
- *Wehiyada*
- *Kaymaha*
- *Dhul-beereedyada i.w.m*

Qaababka Muuqaaleed Ee Berriga

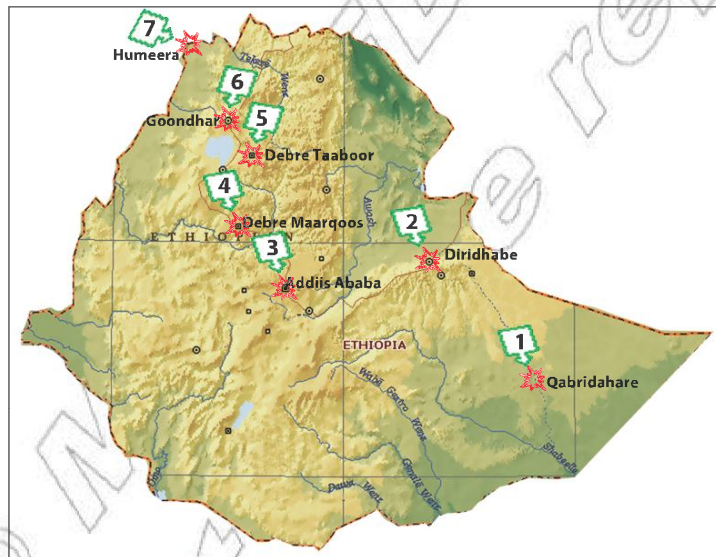
Inta aynaan dib u jaleecin safarkii Cabdi Salaam iyo qoyskooda, ka hor, Waxaa muhiim ah in aad ogaataan qaababka samays ee muuqaalada kala duwan ee uu

berrigu leeyahay. Qaababka muuqaaleed ee berriga waxaa ka mid ah:- Buuraha, Bannaanada, Taagaga, Dulaha sare ee siman i.w.m.

Taagagu waa kuwo ka hooseeya oo ka joog yar buuraha, isla markaana ka degaandeg yar. Buuralaydu waxay leeyihiin joog ka sareeya Taagaga, waxayna ugu yaraan kor u kacaan ilaa 610 mitir oo ka sareeya bededka ku xeeran. Nooca kale ee ka midka ah qaababka muuqaal ee berriga, waa Bannaanada aadka u waawayn ee ku dhawaad oogada siman leh.

Qaababka muuqaal ee kale, waxaa ka mid ah dulaha sare ee siman iyo gotaamada (saxanka). Dulaha sare ee siman waa kuwo uu joogoodu ka sareeyo berriga kale ee ku xeeran, waxaana ka soo horjeeda oo lidkooda ah gotaamada ama biyo qabatinada, oo ah qaab-dhuleed godan oo ay ku xeeran yihiin berri ka joog sareeya. Hadda waxa aynu dib u jaleecaynaa sheekadii ku saabsanayd safarkii Cabdi Salaam iyo qoyskiisa, kadib marka aad akhridaan, fiiriya wadadii ay mareen sida ka muuqata jaantuska 1.4 ee bogga 7^{aad}

Qabri-dahare waa magaalo ku taala ama ka mid ah deegaanka Soomaalida Itoobiya, waxayna dhacdaa dhinaca koonfur Bari ee Itoobiya. Guud ahaana, dhulka ku xeeran waa dhul aad u joog hooseeya oo ban ah isla markaana bedkiisu wayn yahay oo siman. Qiyaas ahaana deegaanka Soomaalida Itoobiya intiisa badani waa bannaano ama dhul joog hoose ah. Fiiri khariiradan hoos ku xusan ee jaantuska 1.4 kadibna tilmaama magaalooyinka kale ee deegaankeena ee laga helo bannaanada ama dhulka jooga hoose ah.

Jaantuska 1.4: Khariirada Itoobiya oo muujinaysa safarkii C/Slaam iyo qoyskiisu meelihii ay sii mareen

Hawl-galka 1.2

- 1 Maxaa ka mid ahaa muuqaalada kala duwan ee berriga ah ee ay ka gudbeen intii ay safarka ku jireen C/Salaam iyo qoyskoodu ?
- 2 Muxuu ahaa Juqraafi ahaan isbedelada ay arkeen intii ay safarka ku jireen ?
- 3 Tax ama qor magacayda gobolada ay ka gudbeen mudadii safarka ay ku jireen?
- 4 maxaynu ku magacaabi karnaa webiga ugu wayn ee ay cabdisalaam iyo qoyskiisu kaga gudbeen safarkoodii?

1.1.2 Qaab-dhismeedka guud ee qaaradaha: Dhulka jooga sare iyo jooga hoose leh

Shaxda 1.1: Meelaha ugu sareeya iyo meelaha ugu hooseeya ee jooga qaaradaha

Qaaradaha	Bedka. Km	Wadarta cufka ee %	Meesha ugu saraysa	Meesha ugu hoosaysa
Afrika	30,300,293	21	Buurta kilimanjaro 5895m(Taansaniya)	Harada Assal (Jabuuti)
Anta-aartika	13,726,947	9	5,139m	Heerka Badda
Aasiya	48,393,963	30	Buurta Everest 8848m (Nepal)	Badda meydka -392 mitir (Israaiil iyo Joordan)
Awstreeliya	8,290,558	5	Buurta Kosclusko 2230(new south wales)	Harada Eyre -12m (koonfurta Awstreeliya)
Yurub	13,986,280	7	Buurta Elbrus 5633m (Russia)	BAdda kaasbiyanka -28m (Ruushka)
Waqooyiga Ameerika	24,436,555	16	Buurta Mickinley 6193m (Alaska)	Dooxada Dhimatay 85m(Kalifoorniya)
Koonfurta Ameerika	17,767,331	10	Buurta Aconcasuna 7022M(Argentina)	Saalina 30M (Arjantiin)

Hawl-galka 1.3

- 1 waa tee qaarada ugu jooga hooseysa?
- 2 Qaaradee baa leh, Boqolkiiba inta ugu yar ee wadarta cufka berriga?
- 3 Waddankeer baa qaarada Afrika leh, dhulka ugu jooga hooseeya?
- 4 Ma jiraa xidhiidh ka dhexeeya Itoobiya iyo Jabuuti?
- 5 Waa kee dalka ka tirsan koonfurta Ameerika ee laga helo dhulka jooga sare iyo kan hooseba leh?
- 6 Qaaraddee baa leh dhulka ugu joogga sareysa iyo dhulka ugu jooga hoosaysa labadaba?

1.1.3 Webiyada Iyo Haraha Dunida

Maxay tahay waxtarka ay inoo leeyihiin wabiyadu?

Qor magacyada laba wabi oo ku yaala Itoobiya kuwaas oo dhawaanahan laga dhamaystiray biyo – xidheen laga dhaliyo quwada korontada?

Qor magacyada webiyada ee looga faaiidaysto dhalinta quwada korontada dalkan Itoobiya wakhtigan xaadirka?

Waa maxay faaiidooyinka kale ee ay Itoobiya ka filayso biyo xidheenadan?

Jaantuska 1.5: Biyo xidheenka Takese

Jaantuska 1.6: Biyo xidheenka Gilgal Gibe

Webiyadu waxay maalin walba qaadaan imisaatan tan oo carrada-nafaqaysan ah, isla markaana ku reebaan meelaha bannaan ama dooxooyinka ay biyuhu ku dhamaadaan waxayna saamayn ku yeeshaan keenista carrada tayaysan iyo qaadisteedaba, dhinaca gaadiidka mara biyaha waa kuwo looga faaiidaysan karo.

Waxaa kale oo intaas u dheer webiyada, iyada oo run ahaantii sida la wada ogsoon yahay ilbaxnimooyinkii hore ee dunidu ay ahaayeen kuwo ka bilaabmay dooxooyinka ama agagaaraha webiyada sida webiga Niil oo ah webiga ugu dheer dunida. Webiga Niil wuxuu ka soo bilaabmaa dalalka Bariga Afrika ee ku xeeran Harada Fiktooriya iyo Itoobiya oo ah, dalka ugu biyaha badan ee uu webiga Niil ka helo biyaha, wuxuuna ku dhamaadaa waqooyiga Afrika siiba dalka Masar.

Webiga Niil la'aantiis dalka Masar wuxuu u muuqan lahaa meel aanay cidina ku noolayn. Sidaa awgeed waa sababta loogu yeedho dalka Masar “Deeqda Niil”

Shaxda 1.2: webiyada ugu waawayn dunida

Webiga	Qaarada	Dhererka (km)
Niil	Afrika	6671
Amaasoon	k/Ameerika	2676
Mississibi	W/Ameerika (USA)	6051
Yaangtze	Aasiya (shiinaha)	4989
Amur	Aasiya (Russia)	4667
Koongo	Afrika	4374

Haraha

Maxaa looga faaiidaystaa haraha? maxayse kaga duwan yihiin baddaha yaryar iyo kuwa waawayn?

Magacaw harada ugu wayn dalka Itoobiya?

Haraha: Haruhu waa qayb-biyood ka mid ah oogada dhulka oo ka go'an berriga. waxay noqon karaan kuwo dabiici ah iyo kuwo dad-samee ah. Haraha dad-sameega ahi waa kuwa laga sameeyay biyo xidheenada, waxaa jira boqolaal harooyin dabiici ah. Itoobiya waxay ka mid tahay waddamada Afrika ee leh tirada ugu badan ee haraha dabiiciga ah, harada Daana ayaa ugu wayn. Badda kaasbiyanka ayaa ah harada ugu wayn dunida in kasta oo ay milix leedahay laguna daray badaha. Harooyinka dabiiciga ah badankoodu waa kuwo milix leh.

Halka kuwo kalena ay yihiin kuwo macaan (aan milix lahayn), tusaalaha ugu fiican haraha biyaha macaan waa haraha waawayn ee waqooyiga Ameerika xuduudka u dhaxeeya Kanada iyo Maraykanka, haraha dabiiciga ah waxaa loo adeegsan karaa sida: kaluumaysiga, gaadiidka iyo waraabka beeraha. Marka aynu u nimaadno haraha dad sameega ah, waxaa intooda badan loo adeegsadaa dhalinta quwada korontada iyo keydinta biyaha. Harooyinka waawayn ee waqooyiga Ameerika waa harooyin biyo macaan. Waxaana loo adeegsadaa sida: kaluumaysiga, biyaha macaan ee la cabo iyo gaadiidka biyaha.

Shaxda 1.3: haraha ugu waa wayn dunida

Haraha	Waddanka	Bedka (km ²)
Kaasbiyanka	Ruushka	440 298
Subeeriyoor	USA – kanada	82 416
Fiktooriya	Bariga Afrika	67 857
Bada Aral	Kasakhistaan	63 195
Haaron	USA – Kanada	59 596
Mishigaan	USA	58 016
Malaawi	Malaawi	36 778
Taanganiika	Bariga Afrika	32 891
Giriit biir	Kanada	30 199

EMPDA, *Atlaska Dugsiyada Sare ee Itoobiya, Shirkada daabacaada ee macmillan 1984.*

Xusuus: Ahmiyada deegaameed

Badda Aral waa mid ka mid ah, baddaha yaryar ee dunida, waxayna kaga duwan tahay baddaha kale, waxaa ku xeeran berri. Biyaha Badda Aral waxaa saami wayn ku leh mugeeda, biyaha uga yimaada deegaamada berriga ah ee ku xeeran.

Haddaba biyihii Badda uga imanayay degaamada ku xeeran ayaa laga soo bilaabo sannadihii 1960dii, dalalka Aral ay ka dhaxayso waxay uga faaiidaysteen dhinacyada waraabka beeraha. Arintaas oo dhalisay in biyihii uga imaan jiray Badda Aralka deegaamada berriga ah ee ku xeeran ay waydo ama khasaarto 75% ka mid ah saamigii mugeeda.

Sidaa darteed sannadkii 1992 kii shanta Jamhuuriyadood ee Badhtamaha Aasiya ee kala ah:- Usbekistaan, Kasaakhistaan, Turkimanistaan, Taajikistaan iyo Kirgistaan, waxay heshiis Caalami ah ku kala saxeexdeen sidii loo badbaadin lahaa biyihii Bada Aral uga iman jiray berriga ku xeeran.

Haddaba wakhtigan xaadirka ah biyihii waxay toos ugu soo qulqulaan Badda Aralka, In kastoo ay wakhti badan ku qaadan doonto ayaa waxa ay ahmiyadu tahay in la iska kaashado, dadaalo badanna loo galo sidii dib loogu soo celin lahaa Baddan baaxadeedii iyo mugeedii ay asalka u lahayd.

Kashaqeeya idinka oo fiiro gaara siinaya

- 1 *Weligiin ma daawateen filimka uu Telefishinka Itoobiya uu ka sameeyay shimbiraha kala duwan ee ku nool agagaarka dooxada Rifti harooyinka ku yaala iyo harada Daana?*
- 2 *Wakhtigan xaadirka ah harada Haramaanyo (harar) way sii gudhaysaa wakhtiba wakhtiga ka sii dambeeya, maxaa sababay gudhitaankaas? intaad koox-koox u falanqaysaan qora sababaha aad hesheen (isla garateen)*

Hawl-galka 1.4

- 1 Xagee baa laga helaa webiga ugu dheer dunida ?
- 2 Magacaw harada ugu wayn Afrika?
- 3 Waa kee webiga waqooyiga Ameerika ugu dheer?

Duulimaadkii Kooxda Ciyaaraha fudud ee Itoobiya

Bishii Abril 2009 kooxda ciyaaraha fudud ee dalkeena Itoobiya oo lagu martiqaaday in ay ka qayb-galaan 5000 mitir, 10000 mitir iyo Maaratoonka oo loo kala saaray laba qaaradood mudo laba bilood gudahood ah. Koox ka kooban geesiyaasha qarankeena ee ka muuqda heer caalami sida : Hayle Gabresellasse, Qananisa iyo Gabre-igsaabiheer Gabre maadhin.

Iyadoo loo eegayo shaxda isku aadka kooxaha loogu qabnayo tartanka qaarada yurub (Baarliin) iyo waqooyiga Ameerika (Loos aanjalis) siday u kala horeeyaan. Kooxdan oo dhinaca gaadiidka ay ka taageerayaan, loona xushay qaar ka mid ah diyaaradaha shirkada diyaaradaha Itoobiya oo kuwa kale looga xishay sumcadooda. Diyaaradu socdaalkeedii u horeeyay waxay u kacday Baarliin iyadoo sii maraysay Qaahira iyo Rooma, socdaalkeedii labaad waxay ka sii ambaqaaday Baarliin siina martay Landhan ilaa Niyuuyoorok iyo Loos-Anjalis kooxda ciyaartooyga dalkeenu sidii looga bartay ayay guulo dhaxal gal ah ka soo hooyeen.

Kadib markii ay ku guulaysteen safarkoodii kooxdu waxay dib ugu soo laabteen Addis Ababa 30 kii juun 2009 kii.

Hawl-galka 1.5

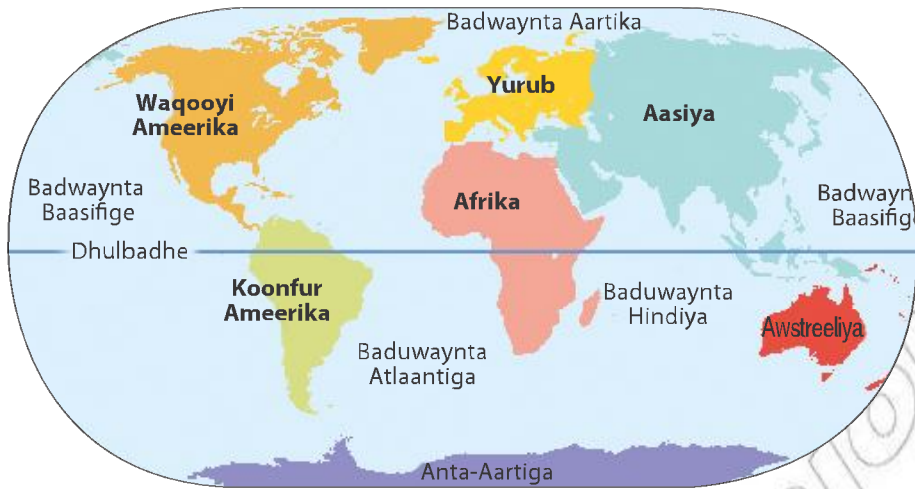
Ka jawaaba su'aalahan idinka oo

Ka raadinaya kariirada aduunka korkeeda

- 1 Tilmaama baddaha ay ka gudbeen laga bilaabo Baarliin ilaa iyo Niyuu yoorok ilaa Loos -Anjalis?
- 2 Qor magacyada qaaradaha magaaloyinka soo socda

B Qaahira	J Loos-Anjalis
T Rooma	X Baarliin
- 3 Tilmaan badwaynta ay laba jeer ka gudbeen kooxda ciyaartooyga dalkeenu?
- 4 Qaaradee baa martigelisay koobkii kubbada cagta Aduunka markii . Ugu horaysay sanadka 2010 ?

B Aasiya	J Latin Ameerika
T Afrika	X Yurub

Jaantuska 1.7: khariirada Aduunka: (khadkii duulimaad ee ay mareen kooxda cayaartooyga qaranku laga bilaabo Yurub ilaa waqooyiga Ameerika)

Jaantuska 1.8: kooxda cayaaraha fudud ee Itoobiya

Sheeko gaaban

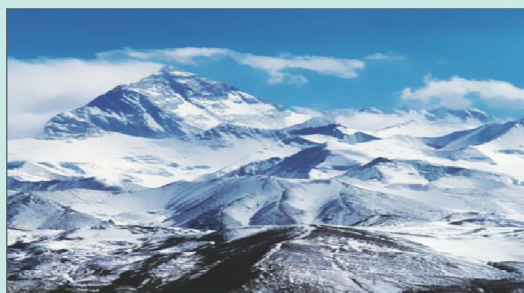
Deegaanka Buuralayda ah

Dadka ku nool agagaarka buurta Eferesti (Tilmaame Buur)

Himalaya waa labada erey ee kala ah "Hima" oo macnaheedu yahay "Baraf" iyo "alaya" oo macnaheedu yahay "Hoyga" markaa Himalaya waxay noqonaysaa "Hoygii barafka".

Himalaaya waa silsilada buuralayda ah ee dhereran Bariga ilaa Galbeedka ku dhawaad 32,187 mitir xuduudaha waqooyiga Hindiya, Galbeedka Baakiistaan, iyo Afgaanistaan.

Ingiriiska ayaa mudo badan sahamin ka waday, kana bilaabay 1830kii iyaga oo xog ururin ku sameeyay u kuur gelida figyada dhaadheer. Magaca sahamiyihii ugu horeeyay wuxuu ahaa mudanne Joorji Efferesti, Efferesti waa buurta ugu figta dheer waxaana loogu magacdaray ninkii sahamiyay ee ugu horeeyay ee la odhan jiray Efferesti.

Jaantuska 1.9: Himalaya

Sherbaas (the sherpas)

Sherbaas waa dadyawga reer Tibeet, waxay ku nool yihiin waqooyiga-bari ee dalka Nebaal. Waa dadyowga taagaga ku dhaqda riyaha, idaha iyo Geel laba kususle oo aad muhiim ugu ah oo laga helo dhogor laga samaysto dhar , saan laga samaysto kabo, caano, subag, iyo hilib. Xoolo dhaqatada Sherbas waxay ku raacaan xoolaha jooga sare ilaa 5480 mitir, xilliga xagaagii waxa ay ka beertaan oo ka bixi kara meelaha joogoodu dhan yahay 4267 mitir geedgaabka, siiba badarka iyo baradhaha meelaha joogoodu dhan yahay 3048 mitirna, waxaa ka baxa qamadiga.

Sherbaas waa dadyow si xoogan oo fiican ula qabsaday meelaha jooga sare leh, waa kuwo had iyo jeer fuulitaanka buuraha la qabsaday maadaama ay ku dhasheen oo ay ku dhaqan yihiin, waxay xirfado u leeyihiin samaynta waxyaabaha dhoobada ka samaysan , jiheeyaha iyo qalab lagu fuulo buuraha. dad badan oo naftoodii ku waayay safarka Himalaaya ayaa jira. Safar kasta oo Himalaaya

waxay door bidaan dadyawga sherbaas inay la socdaan Sherbaas waxay leeyihiin rag xoog leh oo buuraha kora, waxayna qaadi karaan 27-40 kg oo meelaha heerka hoose leh iyo 24 kg oo ah markay sare u fuulayaan.

Xeryaha la dego (fadhiisimada) Buuraha Himalaaya dushooda

Qolyaha u go'ay hawlahani ma maarayn karayaan inay safraan keligood. Waxay u baahan yihiin cid u qaada agabyada ay u baahan yihiin marka ay fuulayaan buuraha Himalaaya. Himalaaya majiraan wadooyin la dhex mari karo, wadiiqooyin dhuudhuuban mooyee. Dhamaan saadka ama qalabka waxaa lagu qaadaa (raraa) dad iyo xayawaanba.

Xeryaha ku yaal buurta dusheeda waxaa qasab ah waxyaabaha uu u baahan yahay in laga dhiso ama sameeyo heerarka kala duwan ee fuulida buurta, Agabka lagu seexo, shooladaha, teendho, cunno iyo qalabka kale ee buuro – fuulayaashu u baahan yihiin oo ay qasab tahay in la keeno xeryahaas. Xerada ugu hoosaysa waa mida ugu wayn ta noqon doonta ee qof kastaa uu baahidiisa taxadar ahaaneed ka qaadan karo. Xerada ugu saraysa waxaa qasab ah ilaa xad oo ay ku filan tahay in ka yar laba ama saddex qof oo keliya. Samaynta xeryahani waxay qaadanaysaa maalmo badan oo aalaaba si adag lagu fuulayo.

Xaqiiqooyinka dhabta ah Ee Marka la fuulayo Buurta Efferesti

Fuulitaanka Buurta Efferesti waa mid aad u dhib badan, dhibaatooyinka ugu badan ee lagala kulmo ma aha oo keliya sibxasho iyo ka soo dhicitaan, waxaa intaas u dheer qabow xad-dhaaf ah oo leh hawo qalalan oo nolosha dadka u daran, maxaa yeelay xaalada goobtaas joogeedu sareeyo oo aan kuu saamaxayn inaad si caadi ah u neefsatid qabowga badan iyo hawada qalalan awgeed.

Sannadkii 1953 kii ayaa la soo saaray qalabka Ogsajiinta ee la xambaarto ee loo adeegsado ama loo isticmaalo meelaha ay Ogsajiintu ku yar tahay ama ka jirin, sida buurtan Efferesti korkeeda ama figteeda.

Meelaha aadka u qabow qofku qalabkan Ogsajiinta la'aantii ma neefsan karo. **Tusaale:** meelaha joogoodu ka sareeyo 7942 mitir, hawada Ogsajiinta ee laga helo ayaa ah 1/3 (saddex dalool hal meel) marka la barbardhigo Ogsajiinta laga helo agagaaraha heerka badda.

Tixraac: Wiliyam O.Dhooglas oo sannadkii 1957 kii sahamiyay buuralayda Himalaaya.

Sheeko gaaban

Meesha ugu jooga hooseysa Dunida (Badda loo yaqaano "Dead Sea" ama Badda meydka)

Waxay dhacdaa dooxada wayn ee Rifti, waxayna u dhaxaysaa Israaiil iyo Urdun. Baddani ma aha oo keliya meesha ugu hoosaysa oogada biyaha dunida ee waata ugu milixda badan, sidoo kale biyaheedu waxay sideed (8) jeer ka milliix badan yihiin biyaha Badwaynta. Webiga Urdun waa kan biyaha ugu badan u keena, uumiga biyuhu si dhaqso ah ayay u galaan hawada qalalan ee goobtaas, waxayna milixdu ku ururtaa dactalada ama cidhifyada badda maydka (Dead Sea). Waxayna ka kooban tahay xaddi badan oo macdanno ah oo ay ka mid yihin cusbada caadiga ah, badda meydka (yam hamilash in Hebraw) oo macnaheedu yahay "milixda badda" waana 75 km dhererkeedu iyo ballaceeda oo dhan 6 ilaa 18 km mana laha meel biyuhu ka baxaan, milixda aadka u saraysa ee ay ka kooban tahay ayaa ka dhigtay mid ayna suuro gal ahayn nolosha xayawaanka iyo dhirta. Badda maydka (Dead Sea) waxay heerka badda ka hoosaysaa 400 mitir, waxaana lagu qiyaasaa malaayiin sanno ka hor markii ay dhulka beriga ah ee carabta iyo kala baxeen (go'een) qaarada Afrika oo ay ka samaysantay dooxada wayn ee Rifti

Jaantuska 1.10: Badda meydka

Cimilada

Badda loo yaqaano "Dead Sea" (Badda Maydka) celcelis ahaan sannadkii waxay heshaa roob ka yar 100mm iyo celceliska heerkulka xagaagii oo u dhexeeya 32°C, ilaa 39°C.

Dalxiiska

Badda maydka waxay leedahay soo jiidasho dhinaca dalxiisayaasha ka imanaya agagaaraha badda Midhitireeniyanka kumanaan sanno iyo dadyaw kala duwan oo ka soo kala jeeda qaybaha kale ee dunida, sidoo kale waxaa soo jiita abuurkeeda, macaadinteeda sida aadka ah u xoogan iyo sida ayna u lahayn noole laga helo dhexdeeda. Wakhtigan xaadirka ahna agagaaraha badda meydka (Dead Sea) adeegyada dalxiisku waa kuwo aad u muuqda, badda dul sabaynteedu waa mid laga dareemayo wakhti nololeed. wakhti yar marka aad gashaan biyaha, jidhkiinu si dabiici ah ayay u dulsabaynayaan dusha sare ee biyaha, maxaa yeelay, milixda ama macdanta sare ee ay ka kooban tahay biyaheedu, waxaana ku raaxaysta jidhka siiba kala goosyada jidhka dadka waxaad si caadi ah u arkaysaa dadyaw maraya agagaaraha xeebta iyaga oo wajiyadooda marsaday dhoobo waxayna aaminsan yihiin inay dhoobadani leedahay qaar ka mid ah daawada maqaarku u baahan yahay. Badda meydka (Dead Sea) waxay noqotay mid ahmiyad wayn ugu fadhida caafimaadka xarun daawaynna u noqotay dadyaw badan oo ay ugu wacan tahay dabeecadaheeda isku midka ah, markii aad safraysid badda meydka ah oo aad baabuur ka qaadatid magaalo madaxda Urdun ee Camaan waxay kugu qaadanaysaa hal saac

Laga bilaabo Camaan waxaa la soconayaa qiyaastii 50 ilaa 60 km oo raf ah marka laga yimaado Qudus waxay kugu qaadanaysaa 40 minit.

Ka shaqeeya idinka oo fiiro gaara siinaya

- 1 *Waa maxay qalabka wax lagu qaado marka la fuulayo buurta?*
- 2 *Sidee bay dadyawaga sherbaas ugu kaalmeeyaan dadka doonaya inay fuulaan buurta Efferesti?*
- 3 *Ka raadi khariirada dunida korkeeda halka ay Qudus kaga taallo?*

Isku day su'aashan

- *Go' aansada sida aad uga faaiidaysan lahaydeen cimilada hadii aad qorshaysan lahaydeen in aad booqataan Badda Maydka (Dead Sea) iyo buurta Efferesti?*

SU'AALAHA LAYLISKA 1.1

Weedhahan tii sax ah ku qor calaamada saxda ee “✓” weedha aan saxda ahayna ku qor ereyada sax ka dhigaya ee dhamaystiraya weedhahan soo socda:-

- 1 Badwayntu waa meelaha ugu biyaha wayn ee dhulka korkiisa
- 2 Itoobiya waxaa laga helaa qaybta galbeedka Afrika
- 3 Farqiga u dhexeeya meelaha ugu sareeya iyo meelaha ugu hooseeya waxaa loogu yeedhaa joogga
- 4 Afrika waa qaarada saddexaad ee ugu wayn dunida.
- 5 Atlasku waa khariirado badan oo la soo ururiyay.
- 6 Misiibi waa webiga ugu dheer Aasiya.
- 7 Oogada ugu wayn ee berriga waxaa loo yaqaanaa buur.
- 8 Oogo (dul) waa mid sare oo siman, taas oo si sare uga kacsan berriga ku xeeran.

1.2 DADYAWGA DUNIDA

1.2.1 Luuqadaha ugu waawayn dunida

I **Isku day su'aalahan:**

- ma sheegi kartaa magacyada qaar ka mid ah luuqadaha ugu waawayn ee lagaga hadlo Itoobiya?
- Imisa luuqadood baad ku hadli kartaa?

II **Ereyada Furaha u ah casharka**

- Isgaadhsiin
- Afka hooyo
- Laba luuqadood ku hadle

III ujeeddada Akhriskaaga

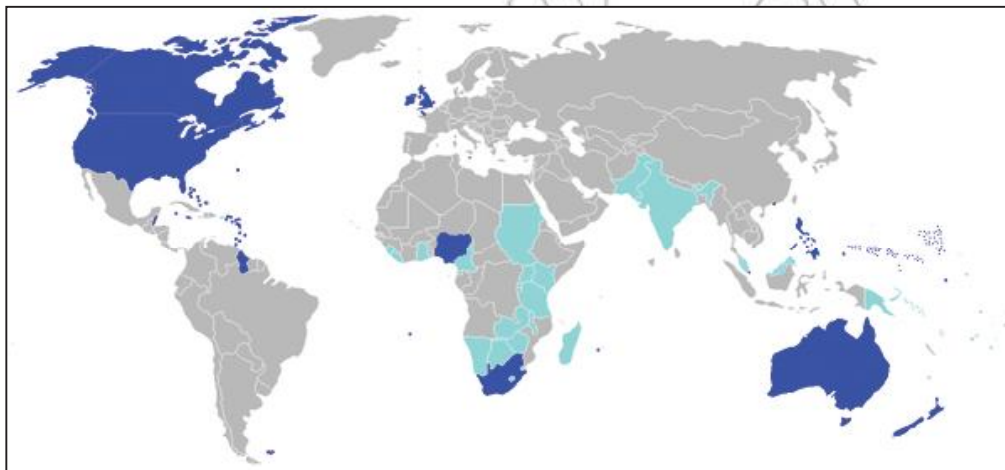
Markaad akhrido qaybtan, isku day hadii aad ka jawaabi karto su'aalahan soo socda:

- 1 Waa luuqadee ta ugu balaadhan ee ay ku hadlaan dadyawga dunidu?
- 2 Maxay tahay sababta luuqada af Ingiriisigu u noqotay mid caalami ah?

Dunida waxaa ku dhaqan dadyaw aad u kala duwan, dadyawgaas oo ku hadla luuqado kala duwan, iyada oo laga duulayo daraasadaha la sameeyay dhawaanahan waxaa jira qiyaastii 6000 oo luuqadood oo dunida lagaga hadlo.

Shaxda 1.4: Luuqadaha ugu waawayn Dunida

Shanta luuqadood ee ay dadka ugu tirada badani ku hadlaan qiyaas ahaan:		
1	Shiinaha (Chinese) (mandarin)	1.2 Bilyan
2	Carabi	422 Milyan
3	Hindi	366 Milyan
4	Ingiriisi	341 Milyan
5	Isbaanish	322 - 358 Milyan

Waddamada ku hadla Ingiriisiga

Jaantuska 1.11: Waddamada ku hadla Afka Ingiriisiga ee dunida

Luuqadaha caalamiga ah

Maanta luuqada af-Ingiriisku waa tan loo adeegsado isticmaalka isgaadhsiinta casriga ah, islamarkaasna loogu isticmaalka badan yahay dunida, sidoo kale waa luuqada rasmiga ah ee dalalkii hore ee uu gumaysan jiray Ingiriisku.

Luuqada Faransiiskuna, waatan labaad ee loogu isticmaal badan yahay isgaadhsiin ahaan dunida. Afka Faransiiska waxaa laga isticmaalaa dalal badan oo Afrika ka tirsan kuwaas oo uu horay Faransiisku u gumaysan jiray. Istickmaalka luuqadaha kale waa kuwo xadidan. Isbaanishka waxaa lagaga hadlaa waddanka Isbayn iyo laatiin Ameerika, halka Carabigana loogaga hadlo Bariga dhexe iyo Waqooyiga Afrika.

Hawl-galka 1.6

- 1 Tilmaan, adeegso khariirad, waddamada lagaga hadlo ee ay luuqadooda koowaad u yihiin Mandarin, Ingiriisiga Isbaanishka iyo Carabigu?
- 2 waa maxay sababta Ingiriisiga loogu Istickmaalo hababka muhiimka ah ee isgaadhsiinta caalamiga ah?

Sheeko gaaban

Cali waa inan dhalinyaro ah oo Kikuyu ah, kana yimid Kiiniya wuxuu ku hadlaa saddex luuqadood oo kala ah Kikuyu, Sawaaxili iyo Ingriisi.

Kikuyu waa luuqadiisa dhalasho Sawaaxiliguna waa luuqada shaqo ee rasmiga ah dalka Kiiniya. Waxaana si balaadhan loogaga hadlaa dalalka ku dhereran xeebaha Bariga Afrika waana sababta uu Cali ugu hadlayo luuqada kisawaaxiliga sidoo kale Cali wuxuu ku hadli karaa Ingiriisiga, maxaa yeelay waa luuqada shaqo ee rasmiga ah sidoo kale Kiiniya. Qofka luuqad – badanaha ahi waa ka ku hadli kara in ka badan laba luuqadood.

Jawaabo gaagaaban ka bixi

- 1 Cali ma laba luuqadoodle baa mise luuqado-badane?
- 2 Cali miyaad u malaynaysaa inuu dhibaato xaga isgaadhsiinta ah kala kulmayo hadii uu aado Maraykanka ama Ingiriiska?

- 3 Ma ka fakari kartaa qaar ka mid ah faaiidodarooyinka aqoonta ama ku hadalka hal luuqo oo keliya?

1.2.2 Ilbaxnimooyinkii Hore

I *Isku day su'aashan*

- maxay tahay sababta aad ugu malaynaysid in ummad dadyawgii Hore ka mid ahi, inay ilbaxnimo ku horumariyaan biyaha agtooda?

II *Ereyada muhiimka ah*

- Waraabka godadka (gacamo)
 Biyo-xidheeno Boqortooyo (dhaxal tooyo)

III *Ujeedada Akhriskaaga*

Markaad akhrido qaybtan fiiri hadii aad ka jawaabi karto su'aa lahan soo socda:

- 1 Waa maxay sababta uu webiga Niil aad muhiinka ugu yahay dalka Masar?
- 2 Waa maxay waxyaabihii ay lahaayeen Masaaridii hore?

Ilbaxnimadii Hore Ee Masar

Sida ka muuqata ilbaxnimooyinkii hore ee dunidan aynu ku noolahay waxay ahaayeen kuwo intooda badan ka bilaabmay dooxooyinka webiyada. Beeralaydu waxay biyaha webiyada uga faaiidaysan jireen dhinaca waraabka dalagyada ay beeran jireen. sidaa darteed waa arrin iska dabiici ah inay dadku degaan meelaha biyaha leh sida: Agagaarka webiyada, haraha i.w.m.

Haddaba, dadyawgii hore ee degey agagaarka dooxooyinka webiyadu si wada jir ah ayay u samaysan jireen Moosaska ay beeraha ku waraabsan jireen iyo biyo-xidheeneda ay biyaha ku keydsan jireen. Wax wada-qabsigaas iyo iskaashigaas ayaa u horseeday inay isku-filaansho xaga biyaha ka gaadhaan, waxayna fahmeen in wadajirku uu waxtar wayn u leeyahay wada noolaanshaha, kadib waxay ku guulaysteen ilbaxnimooyinkii hore ee ka bilaabmay dooxooyinka Webiyada ee xadaaradihii hore, inay guulo dhaxal gal ah ka soo hooyaan oo laga heli karo diiwaanada taariikhda ee dunida

Jaantuska 1.12: Xarumihii Qadiimiga ahaa ee Xadaaradihii hore

Ilbaxnimadii hore ee Masaaridu waxay ahayd, mid ka dhalatay agagaarka dooxada Webiga Niil, ilbaxnimadaas oo ahayd mid ka mid ah ilbaxnimooyinkii ugu horeeyay dunida. Ilbaxnimadan waxaa door wayn oo muhiim ah, ka qaatay webiga Niil oo ah webiga ugu dheer dunida, isla markaana soo mara dalal badan oo ku yaalla Bariga iyo Badhtamaha Afrika, hadaba webiga oo ay fatahaadiisu gaadhaysay berriga ku xeeran, halkaas oo carradii nafaqada lahayd ee uu webigu ka Keenayay meelaha fog uu soo dhigi jiray, Tani waxay ka caawisay beeralaydii Masaaridu inay tabcadaan dalagyo kala duwan. Dalka Masar wuxuu dhacaa ama ku yaallaa waqooyiga Bari ee Afrika.

Bulshadii Reer Masar: Boqorkii reer Masar waxaa loo yaqaanay Fircoon, wuxuu ahaa keligii taliye, dhinaca Awoodana waxaa isaga ku xigay wadaado, kuwaas oo masuul ka ahaa goobaha ay ku caabudi jireen Asnaamtii iyo dabaqada sare kuwaas oo iska lahaa dhulka masuulna ka ahaa canshuuraha dadka laga soo ururiyo. Boqorrada, wadaadada iyo dabaqada sare waxay ahaayeen kuwo laga tiro badan yahay, laakiinse Awood buuxda leh, dadka intiisa badan waxay ahaayeen dadka xorta ah (aan adoomo ahayn) Beeralayda iyo Adoomadaba.

Diinta: Masaaridu Waxay aaminsanaayeen ilaahyo badan sidoo kale waxay aaminsanaayeen inay nololi jirto geerida kadib, waxay qalfoofka maydka marin jireen dawo ilaalisa, daryeelista jidhka maydka oo loo yaqaanay “Maamiis”. Markii uu fircoon dhintay waxaa lagu duugay (aasay) taallada wayn ee loo yaqaanno Ahraamta

Guulihii Masaarida: Masaaridu waxay horumariyeen fartoodii loo yaqaanay “Hiirogliifikis”. waxay hindiseen adeegsiga Tirsiga Taariikh sannadeedka taas oo ay sannadka u qaybiyeen 365 maalmood.

Hawl-galka 1.7

- 1 Waa maxay Sababta Masaarida loogu yeedho “Deeqda Niil”.
- 2 Waa maxay Sababta Faraaciinta loogu dhisay Ahraamta?

Sheeko gaaban

Shiinihii iyo Roomaankii Hore

Shiinihii Hore

Shiinuhu wuxuu ku yaallaa Bariga Aasiya, Shiinaha ilbaximadiisii hore waxay ka bilaabantay wabiyada waawayn ee loo yaqaano webiga yaangista iyo Webiga Hurdiga (Jaalaha), marmarka qaarkood intii ka horaysay 1000 C.H, dadku waxay ku noolaayeen meelo ay si wadajir ah ugu hawlagelayeen xakamaynta webiga iyo waraabsiinta qaybaha kale ee dooxada. Boqoro ayaa soo xukumi jiray, qayb kamid ah qoyska boqortooyada ayaa mudo dheer sii waday hogaaminta Shiinaha sannado badan. Qoyskaas talada waddanka soo xukumayay mudada dheer waxaa loo yaqaanay dhaxaltooyo. Boqortooyooyin kala duwan ayaa Shiinaha soo hayay kumanaan sanno oo wakhtiyo kala duwan ah. Intii ay shiinuhu ku hoos jireen boqortooyooyinkan ayay ilbaxnimadoodii si wayn u horumariyeen waxayna horumariyeen farshaxanka iyo suugaanta mudo aad u dheer. Shiinuhu waxay soo saareen Bariis iyo shaah waxayna barteen oo ay soo saareen waxyaabo laga sameeyo dharka xariirta ah, waxay dhisteen gidaarka wayn ee aadka u dheer ee ay caanka ku yihiin shiinuhu ee loo yaqaano. Gidaarka wayn ee shiinaha (ku dhawaad 1500 mayl ama 1800 KM) cabsi ay ka qabeen deriskooda ka xigay dhinaca waqooyi oo ay ugu talogaleen inuu ka difaaco cadowgooda. Konfiyuushas wuxuu ahaa shiinihii hore shaqsigii ugu xigmada badnaa, kaas oo ahaa mid si aad ah u doonayay horumarinta bulshada iyo maamul wanaaga.

Guulihii ay shiinuhu gaadheen

Shiinuhu waxyaabihii ugu muhiimsanaa ee ay dunida ku soo kordhiyeen, wuxuu ahaa habka wax loo daabaco oo ay hindiseen mudo ku dhow 700 C.D. sidoo kale waxay horumariyeen hab-qoraal ay ka soo qaateen ama kasoo jeeday Aasiyada kale, qoraalkaas oo ahaa qoraal sawireed (logographic).

Roomaankii Hore

Rooma waxay ka bilaabantay agagaarka webiga Tiber iyada oo ahayd magaalo ismaamusha. Waxaa aasaasay qabiil ka mid ah qabaailadii Talyaaniga ahaa ee loo yaqaanay Laatiinka. Kadib Laatiinkii ama Roomaankii waxay bilaabeen inay qabsadaan gacanka Talyaaniga 500C.H.

Jamhuuriyadii Rooma

Roomaanku waxay samaysteen (aasaaseen) Jamhuuriyad intii lagu jiray 500 C.H. Markii ay Rooma noqotay Jamhuuriyada, ma lahayn Boqor ay si rasmi ah u doortaan laakiin markii ugu horaysay ayay u ogolaadeen dabaqada sare ee laandheeraha ahayd oo keliya inay codeeyaan. Dadkii masaakiinta ahaa ee beeralayda iyo shaqaalihii magaalada Rooma ma lahayn wax xuquuq ah. Dadkan masaakiinta ahaa waxaa loo yaqaanay Bilebiyaanis ama Bilebis, cabsashadooda uma gudbin karayn dawladdooda. Inkasta oo ay Rooma Jamhuuriyad ahayd, hadana nidaam Dimoqraadiyadeed kuma dhaqmayn. Hase yeeshee si tartiib-tartiib ah ayay dadkii caadiga ahaa ama Bilebiyaaniskii ku qasbeen dabaqadii sare in ay u ogo laadaan xuquuqo badan.

Dhismihii Imbiraadooriyadii Rooma

Rooma halkiibay ka sii waday dhaqankeedii dhul balaadhsiga. Roomaanku waxay ka adkaadeen magaaladii xooga waynayd ee Kaartayj oo ku taalay waqooyiga Afrika. Kadib Roomaankii waxay dhinaca waqooyi u riixeen oo ay qabsadeen Yurub inteeda badan. waxayna ahayd mid xoog badan ilaa iyo qarnigii 5^{aad} C.D.

Jabkii/Burburkii Rooma

Arrimo badan ayaa Keenay inay Rooma si tartiib tartiib ah u diciifto, kadibna burburto

- 1 Bilebiyaanisku waxay isku dayeen inay ku guulaystaan xuquuqo badan oo ay ka helaan dabaqada sare, tani waxay u horseeday in ay dagaalo khadhaadh dhexmaraan iyaga iyo dabaqada sare.

- 2 Taliyayaashii ciidamada iyo siyaasiyiintii roomaanku waxay bilaabeen dagaal uu midba midka kale kaga soo horjeedo. Agostas ayaa sanadkii 27 C.H noqday boqorkii ugu horeeyay waxaana soo af jarantay Jamhuuriyadii. Wixii xilligaa ka dambeeyay Rooma waxaa xukumayay boqoro, balse dhibaatooyinkii faraha badnaa ee Rooma halkoodii ayay ka sii socdeen.
- 3 Qabiiladii Barbaariyaanka oo si isdaba joog ah u weerarayay Boqortooyadii Rooma. Sannadkii 476 C.D qabiilo Jarmal ahaa ayaa ka soo horjeestay Boqorkii ugu dambeeyay ee Rooma, sidaa awgeedna soo afjaray imbiraadooriyadii Galbeedka Rooma.

Guulihii Roomaanka

- a **Xeerkii Roomaanka:** Roomaanku waxay horumariyeen xeer kaas oo saamayn ku yeeshay Nidaamyada sharciyeed ee Galbeedka Yurub
- b **Luuqada:** Luuqada laatiinku waxay ahayd luuqada Roomaankii hore, waana halka ay ka soo jeedaan Luuqado badan sida: Faransiiska Isbaanishka, Boortuqiiska iyo Ruumaaniyaanka. sidoo kale ereyo badan oo Ingiriisiga ka mid ah oo ka soo jeeda laatiinka ayaa jira.

Hawl-galka 1.8

- 1 Waa maxay sababta ay shiinuhu u dhiseen Gidaarka wayn?
- 2 Tax ama qor guulihii ugu waawaynaa ee ilbaxnimadii hore ee shiinaha
- 3 Sharax guulihii Roomaanku ay ka soo hooyeen luuqadooda

1.2.3 Beershiyaankii (Faarisiintii) iyo Giriigii Hore

I **Isku day su'aalahan**

Ma sheegi kartaa dalka ay Beershiyaankii hore ku noolaayeen? Magaceese dalkaas maanta loo yaqaanaa?

II **Ereyada Furaha u ah Casharka**

☐ Imbiraadooriyad	☐ Dagaal-yahan
☐ Dimoqraadiyad	☐ Dawlad
☐ Jamhuuriyad	

III Ujeeddada Akhriskaaga

Marka aad akhrido casharkan, hubi in aad ka jawaabi kartid suaalahan soo socda.

- 1 Maxay ahaayeen qaar ka mid ah farqiyadii u dhexeeyay Atenis iyo Isbaarta?
- 2 Ayuu ahaa kii ugu dambayn qabsaday Magaalo-qarameedyadii Giriiga? Maxayse ahaayeen sababihii Giriigu sida fudud ugu jabeen?

..Imbiraadooriyadii Faarisiinta

Ku dhawaad 550C.H, Faarisiintu waxay degenaayeen dhulka jooga sare leh ee Bariga Mesoobataamiya oo ah halka maanta loo yaqaano dalka Iiraan. Taariikhdu markay ahayd 539 C.H ayaa waxaa dhul-balaadhsi imbiraadooriyadii ay ku midoobeen sameeyaa oo aasaasay Faarisiintu boqorkii Faarisiinta ee la odhan jiray boqor sayras. Intaas kadib waxay ku balaadhiyeen Boqortooyadoodii Hindiya oo ka xigtay xaga Bariga, Badda Ajiyaan oo ka xigtay xaga Galbeed iyo Masar inkasta oo ayna xuduud wadaagin, kaga beegnayd xaga koonfureed. Sidaa awgeed waxay Beershiyiintu aasaaseen Imbiraadooriyadii ugu waynayd ee aan weli lagu arkin dunidii hore.

..Guulihii Faarisiinta

I **Dawladda:**

- b Imbiraadooriyadii Faarisiintu waxay u qaybsanayd gobollo, gobol kasta waxaa xukumayay gudoomiye gobol.
- t waxay dhiseen wadooyin isku xidha boqortooyada cidhif ilaa cidhif, isla markaana sahashay dhaqdhaqaaqyadooda ciidan iyo kuwa ganacsi.

II **Diinta:**

Diinta Faarisiinta waxa loo yaqaanay Sooraster taas oo ay aaminsanaayeen inay ka soo jeedo Nebigoodii sooraster. waxayna fikir ka haysteen shaydaanka, waxay aaminsanaayeen in nololi jirto geerida ka dib, kaas oo ay markii dambe ka dhaxleen diimo aaminsan inuu jiro ilaah keliya oo Awoodda iska leh.

Giriigii Hore

Laga bilaabo ku dhawaad 600 C.H ilaa 350 C.H dadyawgii Giriiga ahaa waxay hormood ka ahaayeen Ilbaxnimooyinkii agagaarka Badda Midhitreeniyamka, Giriigii hore marna ma noqon waddan midaysan. Maxaa yeelay buuralaydooda oo waddanka ka dhigay kuwo kala qoqoban, waxayna u kala qaybsanaayeen maamulo yaryar oo badan oo xor ah kana jiray magaalooyinka. Magaalooyinka ugu muhiimsan waxaa ka mid ahaa Atenis iyo Isbaarta.

Reer Atenisku waxay ahaayeen kuwa ugu afkaarta iyo ganacsiga badnaa Giriiga. Atenisku waxa ay rumaysnaayeen Dimoqraadiyada ama “Maamul shacabku leeyahay” Lab kasta oo muwaadin reer Ateenis ah wuxuu xaq u lahaa inuu codeeyo iyo inuu ka hadli karo fagaarayaasha dadku isugu yimaadaan, si kastaba ha noqotee haweenka iyo Adoomadu kama qayb qaadanayn. Reer Isbaarta waxay ahaayeen dagaalyahamada Giriiga. Waxay aaminsanaayeen qaab milatari oo keli talisnimo ah. Dawladuna waxay maamulaysay dhamaan hab-nololeedka dadka. wiilasha reer Isbaarta waxaa guryahooda laga qaadi jiray markay todobo jirsadaan kadibna, waxay ku noolaan jireen xeryaha ciidamada halkaasoo ay ku baran jireen sidii ay u noqon lahaayeen Askar geesiyaal ah oo xoog badan leh.

Waxyaabihii ay ku guulaysteen Giriigii Hore

Giriigu waxyaabihii ugu waawaynaa ee uu dunida ku soo kordhiyay waxaa ka mid ahaa laamaha Farshaxanka, cilmiga sayniska, Falsafada, suugaanta iyo Hab-masraxiyeedka. Laakiin arinta ugu wayn ee ay dunidu ka dhaxashay waxay ahayd Fikrada Dimoqraadiyada “Maamulka uu shacabku iska leeyahay”

Hawl-galka 1.9

- 1 Halkee buu ahaa hoygii ay degenaayeen Faarisiintu ku dhawaad 550 C.H? wakhtigan xaadirka ah se dadka ka soo jeeda faarisiintii magacooda sheeg?
- 2 Waa maxay sababta ay Giriigii hore ugu qaybsanaayeen ismaamul magaaleedyo? waa kuwee labadii ugu muhiimsanaa ismaamul-magaaleedyadii?
- 3 Maxaad u malaynaysaa waxyaabihii ugu waawaynaa ee ay reer Atenis dunida ku soo kordhiyeen?

1.2.4 Ilbaxnimadii hore ee Indiyaankii Ameerika

I *ka fikir waxaad ka taqaanid*

waa maxay sababta ay dadku tixraaca ugu sameeyaan dadkii ugu horeeyay ee deganaa Ameerika sida indiyaankii?

II *Ereyada Furaha u ah casharka*

- Taariikh
- Seko (canshuur)
- Qabsasho
- Hab-godaalka Meegaar (Saf-safka)

III *Ujeeddada Akhriskaaga*

Markii aad akhrido qaybtan xulka ah fiiri ama isku day inaad ka jawaabi kartid su'aalahaan soo socda:

- 1 Magacaw qaar ka mid ah guulihii Indiyaankii reer Maaya
- 2 Maxaa ka mid ahaa waxyaabihii ay Ameerikaan indiyaanku ku soo kordhiyeen dhinaca Beeraha?

Ilbaxnimadii Hore ee Ameerikaan Indiyaankii

Qaar ka mid ah Indiyaankii Ameerika waxaa ka mid ahaa:- Meksiko Badhtamaha iyo Koonfurta Ameerika ayaa horumariyay ilbaxnimo ay iska lahaayeen

Ilbaxnimadii Reer Maaya

Ilbaxnimadii Maaya waxay ka tis-qaaday Badhtamaha Ameerika iyo koonfurta Meksiko laga bilaabo 300 C.D ilaa 900 C.D. Reer maaya waxay dhiseen magaaloyin waawayn kuwaas oo noqday xarumo diimeed. Beeralayda reer Maaya waxay ka shaqayn jireen Bustaano waawayn oo ku xeernaa magaaloyinka, waxay tabacan jireen Galleyda ama Arabikhida, Atarka, Qajida, Afakaadhaha iyo Babaayga. Reer Maaya waxay hindiseen qoraal, hab-tirooyin iyo tirsi-taariikh sannadeed ku dhawaad 900 C.D. Reer Maaya sidii ay ku burbureen iyo sababihii dhaliyay xog lagama hayo.

Ilbaxnimadii Reer Astek

Ilbaxnimada kale ee qadiimiga ahayd ee Ameerika, waxay ahayd tii reer Astek. Waxay ku noolaayeen Meksiko oo ay ka aas'aaseen magaalo madaxdoodii loo yaqaanay Tinojitlaan (Tenochtitlan) oo ahayd Jasiirad ku taalla harada Tekis koko (Texcoco).

Dagaal-yahamadii reer Asteek waxa ay qabsadeen dadyawgii kale ee ay deriska ahaayeen, waxayna ku qasbeen dadku inay bixiyaan canshuuro. Reer Asteek waxa ay horumar ku gaadheen canshuurhii ay ka qaadayeen dadkii deganaa dhulkii ay qabsadeen. Boqarku wuxuu xukumayay dhamaan dhulka ay degaan reer Asteek iyo bulshadoodii lahayd dhawrka dabaqadood. Reer Asteek waxaay xoojiyeen cusbataallo dhakhaatiir leh. Dhakhaatiirtoodu waxay yaqaaneen in kabadan 1000 nooc oo daawo ah taasoo ay kasamayn jireen dhirta, waxay isticmaali jireen hab sawir qoraal fudud oo taariikh leh

Ilbaxnimadii Reer Inka

Reer Inka waxay degeen doxada Endhis ee ku taal dalka Beeru. Ku dhawaad 1200C.D. Waxay Magaalo madax ka dhigteen kaasko. Dadka reer Inka intooda badan waxay ahaayeen beeralay kuwaasoo beeran jiray Galleyda iyo dalagyada kale. Reer Inka intii ay ku jireen dhul-balaadhsiga iyo dagaalada waxay aas'aaseen Imbiraadooriyad. Reer Inka waxay si aad u saraysa u xoojiyeen nidaam dawli ah oo habaysan waxayna horumariyeen isgaadhsiinta iyo gaadiidka si la isugu xidho imbiraadooriyada. Horumarka ay ka gaadheen xaga beeraha waxaa ka mid ahaa; Hab-waraab adag iyo habka layn laynka (saf-safka) qodaalka.

Guulihii Indiyaanka

Waxyaabihii ugu muhiimsanaa ee ay guulaha ka soo hooyeen waxay ahaayeen, dhinaca Beeraha; iyaga oo ahaa kuwii ugu horeeyay ee beerta; Galleyda, Baradhaha, Timaatimka, Geed-miroodka laga tuujiyo dheecaanka loo isticmaalo sharaabka fudud, Dubada Afokaadhaha, iyo Digirta. Waxaa kale oo ay ahaayeen dadkii ugu horeeyay ee daahfurka ku sameeyay Buuriga ama Tubaakada iyo waxyaabaha laga sameeyo nacnaca.

Hawl-galka 1.10

- 1 Faahfaahin ka bixi dadyawgii kala ahaa maaya, Astek iyo inka waxyaabihii ay ku soo kordhiyeen dunida ee dhinaca dhul beereedyada Beeraha?
- 2 khariirada korkeeda ka tilmaan, goobaha soo socda:-
 - Badhtamaha Ameerika.
 - Koonfurta Ameerika .
 - Meksika iyo Beeruu.

1.3 HAB-NOLOLEEDKA IYO BAAHSANAANTA DADKA

Ereyada Furaha u ah Casharka

☐ Filiqsanaanta dadka	☐ Diin
☐ Cufnaanta dadka	☐ Dad samee
☐ Hab-nololeedka	☐ Arimo Duleed
☐ Arimaha dhinaca xun iyo dhinaca fiican	☐ Koox isku dhaqan ah
	☐ Budhistaha

1.3.1 Baahsanaanta dadwaynaha ee Dunida

I *Isku day su'aalahan*

- waa intee wadarta tirada dadka ee wakhtigan xaadirka ah dunida?
- Intee lagu qiyaasaa boqolkiiba dhulka ay degan yihiin dalalka soo koraya?

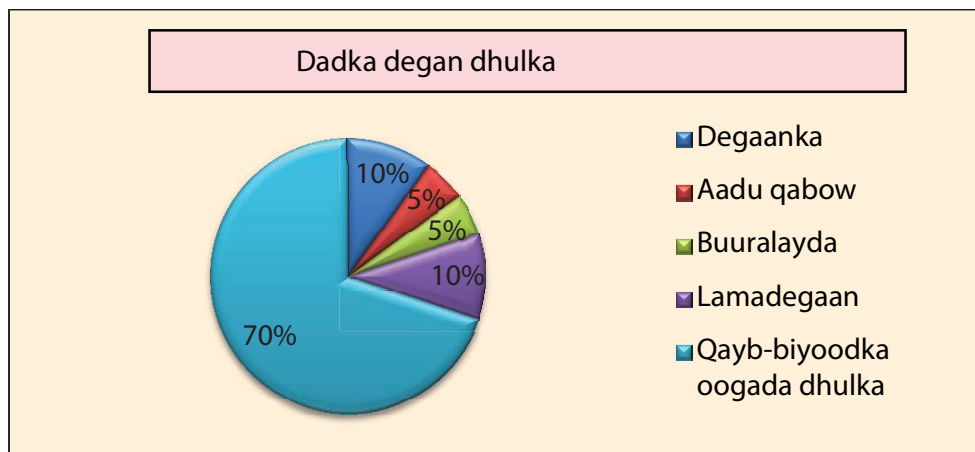
II *Ujeedada Akhriskaaga*

markaad akhrido cashirkan, isku day inaad ka jawaabi karto su'aalahan soo socda

- 1 Sheeg meelaha dunida ka mid ka ah ee ay dadku ku filiqsanyihiin iyo meelaha ay ku cufanyihiin
- 2 Qaaradee baa ugu saraysa tirada dadka ee Aduunka? waayo?

Inkasta oo ay dadka Dunida ku nooli ka badan yihiin 6 Bilyan oo qof, baahsanaantoodu waa midaan sinnayn ama aan is le'ekayn. Intooda ugu badan waxay ku xoonsan yihiin 1/3 (saddex meelood hal meel) oo ka tagaya meelaha ugu waawayn ee aan la degi karin (fiiri Jaantuska 1.13)

Tirada dadka ee ,degen dhulka oogadiisa berriga ah

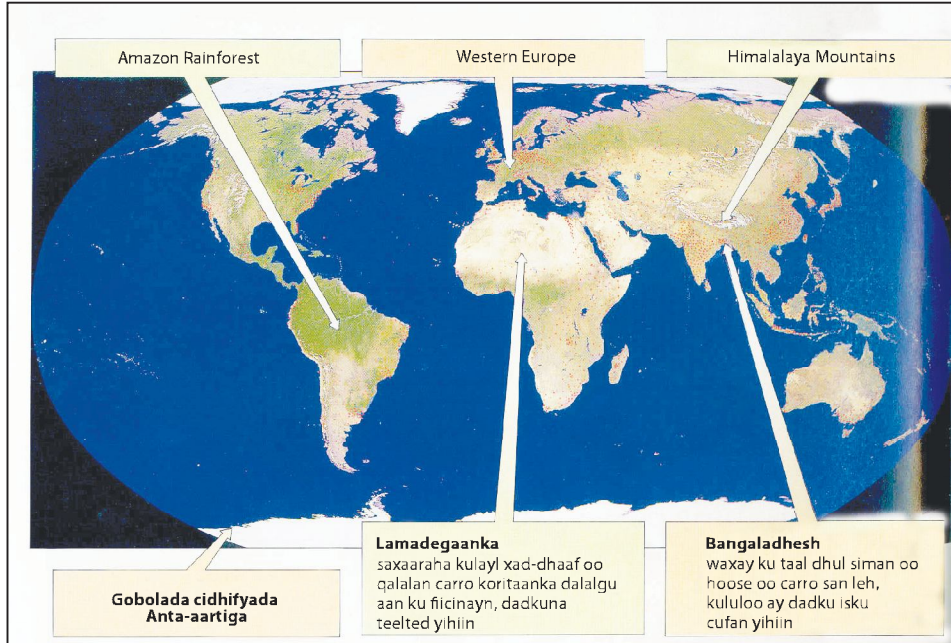

Jaantuska 1.13: is bar-bardhigida dadka iyo meelaha kale ee dhulka oogadiisa ah

Markii aad fiiriso jaantuskan sare 10% oo keliya ayay dadku dhulka oogadiisa sare ka degen yihiin saamiyo kala duwan.

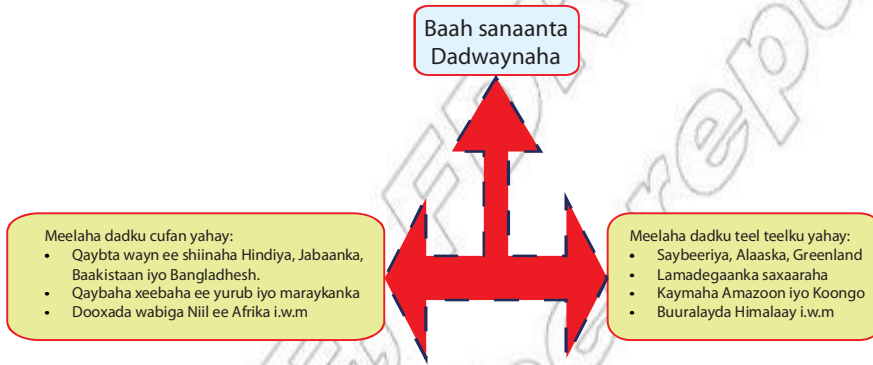
Markii ay taariikhdu ahayd 2000 kala badhow badhka wayn ee tirada dadka dunidu waxay ku noolyihiin Bariga iyo koonfurta Aasiya, Shiinaha waxaa deganaa 1.3 Bilyan oo qof iyo Hindiya oo 1 Bilyan ah oo ka mid ah kuwa ugu tirada dadka badan. Yurub iyo waddamadii laysku odhan jiray Midawga Soofiyeeti oo ka kooban 14%, Waqooyiga iyo Koonfurta Ameerika oo iyagna ah 14%, Afrika oo haysata 13% iyo Jasiiradaha Baasifiga oo lagu qiyaaso 1% tirada dadka dunida. Tani waxay ku tusaysaa inayna baahsanaanta tirada dadka ee qaaraduhu si isku mid ah ahayn. Tani waxaa sababay kala duwanaanshaha baahsnaanta khayraadka dabiiciga ah iyo sinnaan la'aanta heerka horumarka dunida.

khariiradan soo sacota waxay ku tusinaysaa, baahsanaanta tirada dadka ee dhulka oogadiisa sare oo lagu astaynayo dhibco casaan ah.

Jaantuska 1.14: Baahsanaanta dadwaynaha dunida

Iyada oo lagu salaynayo khariiradan sare tilmaamida waddamada magacyadooda ama meelaha ay dadku u ku filiqsani yihiin iyo sida isku-cufnaanta ahba.

Jaantuska 1.15: Noocyada Baahsanaanta dadwaynaha

Hawl-galka 1.11

- 1 waa maxay sababta ay Shiinaha, Hindiya iyo dooxada webiga Niilka ee Afrika ay u haystaan saamiga ugu badan ee dadwaynaha?
- 2 waa maxay sababta Saybeeriya. lamadegaan ka saxaaraha iyo meelaha kaymaha leh ay dadku ugu filiqsan yihiin?

- 3 Qaybtee bay dadwaynuhu ku cufan yihiin Itoobiya?
- 4 Qaybtee bay dadwaynuhu fiiqsan yihiin Itoobiya? Waayo?

1.3.2 Xaaladaha Sababa kala duwanaanshaha baahsanaanta dadwaynaha

Waa maxay arimaha saamaynta ku leh baahsanaanta dadka deegaankiina iyo meelaha agagaarkooda ahba? ha u sharaxaan fasalka.

waxaa jira sababo badan oo keena kala duwanaanshaha qaybaha tirada dadka ee ka muuqda [Jaantuska 1.14](#) qaar ka mid ah sababahaasi waa kuwo niyadjab ku keena nolosha dadyawga goobahaas, Arimahani waa kuwa dhinaca xun marka laga eego dhaliya inay tirada dadku noqoto mid hoose sababaha kale waa kuwo dhiirigeliya in ay dadku ku noolaadaan meelahaas kuwani waa kuwa marka dhinaca fiican laga eego dhaliya inay tirada dadku noqoto mid aad u saraysa Dhinacyada xun (Taban) iyo fiican (Togan) labaduba waa arimaha u sii kala qaybin kara deegan ahaan arimo dabiici iyo arimo dad samee ahba, waa maxay arimaha dabiici iyo dad samee ee saamaynta ku leh baahsanaanta tirada dadka? Tax qaar ka mid ah?

Xaaladaha Saamaynta Ku leh cufnaanta hoose ee dadwaynaha (Dhinaca xun).

Arrimo duleed: dadka ma soo jiitaan dabiici ahaan, meelaha leh ciimlada sida aadka ah u qabow, u kulul, u qalalan ama u qoyan midkoodna, meelaha joogga sare leh ma dhiirigeliyaan in dagaamo laga dhigto gaar ahaan meelaha leh laalaadyada sare ee buuraha dhinacyadooda ee ay saameeyeen qaraxyada foolkaane iyo dhulgariiradu. Kaymaha koonifaraska iyo kaymaha kulaalayaashu kolkii loo eego kuwa kale, waxay leeyihiin xoogaa dad ah oo meelaha si joogta ah u degan. sidoo kale xoogaa (in yar) oo dad ah ayaa ku nool meelaha ay carradu nafaqo (huyuumas) ku filan lahayn ee beero falashada ku haboonayn ee ay aafeeyeen carro-guurka saaidka ah ee ay sababeen dhirxaalufka iyo daaqsinta xad-dhaafka ahi. Meelaha khayraadka dabiiciga ee aan lahayn, waxyaabaha ayka mid yihiin macdanta iyo Tamarta (shidaalka) oo ah meelaha aanay warshaduhu aad u houmarin. Degitaanku meelaha uu aad u yar yahay koritaankoodu oo ay ugu wacan tahay biyo ku filan la'aantu ama ay dhibaateeyeen cudurada iyo cayayaanka u daran beeraha sida: Ayaxa iyo dulinada kaleba.

Arrimaha Bulsho (Dad-sameega ah): Waa meelaha geri go'anka ah ama meelaha ay dadku ka wadaan dhismayaasha iyo hawlaha gaadiidka la xidhiidha, oo intooda badan laga yaabo inay dadku si teel-teel ah u degan yihiin, siiba, meelaha xeebaha ka durugsan.

Arimaha dhaqaaluhuna waa kuwo sidoo kale sababa, inay cufnaanta dadku noqoto mid hoosaysa maxaa yeelay, dhaqaale yaraanta iyo la'aanta farsamooyinka casriga ah (Tignoolojiga) si looga guulaysto arimaha duleed (dabiici) ee aynu kor ku soo xusnay.

Go'amada siyaasadeed ee ay ku dhaqmaan dawladaha qaarkood ayaa laga yaabaa inay iyaduna saamayn ku yeelato baahsanaanta dadka. Waana marka ay ku fashilmaan dawladuhu dhinacyada maal gelineed iyo samaynta deegaamo cusub oo leh fursado shaqo iyo adeegyo kaleba.

Sheeko gaaban

Dadyawga ku nool Baraflayda

Xageebay dunida kaga nool yihiin kooxahani? Adeegso Buug-tibaaxeedka yaala laybareeryadiina, idinka oo magacaabaya meelaha ay ku nool yihiin u soo jeediya fasalka.

Waa dadyawga degen meelaha xeebaha ah ee Giriinlaand Artikada waqooyiga Ameerika (oo ay ku jiraan Kanada iyo Alaaska) iyo Waqooyiga Saybeeriya darafka ugu shisheeya Sidaa darteed, waata keentay inay noqdaan dadka ugu tirada yar ee ugu nolosha adag taas oo ay sababtay xaalada juqraafi ahaaneed ee qalafsan.

Waa dad aad u dib dhacsan oo ah kuwo hadba qaxa oo ku nool meelaha aadka u qabow iyo deegaamada dhibka badan ee gobolada aynu kor ku soo xusnay. Inta lagu jiro xilliga jiilaalka ee aadka u qabow, waxay dhinac degaan xeebaha badda, guryo baraf ka samaysan hoostooda, laakiin inta lagu jiro xilliga xagaaga ah ee gaaban waxay ku nool-yihiin meelaha xeebaha ka fog halkaas oo ay ka dhistaan Teendhooyin ka samaysan maqaarka xayawaanka iyo dhagxaan.

Jaantuska 1.16: Dadyawga ku nool Baraflayda oo dhisnaya guri baraf ka samaysan

Maadaama ayna beero falasho suuro gal ahayn, ayay ugaadhsiga xayawaanka Badda iyo Berrigu noqotay mida ugu muhiimsan degenaanshaha kooxahan, iyaga oo xayawaanka ka hela cunno, dhar, alaab i.w.m maanta in badan oo kooxahan, ka mid ahi waxay ka shaqeeyaan shaqo liidata oo aan lacag badnayn sida ka ganacsiga waxyaabo ay iibiyaan si ay cuno u diyaarsadaan.

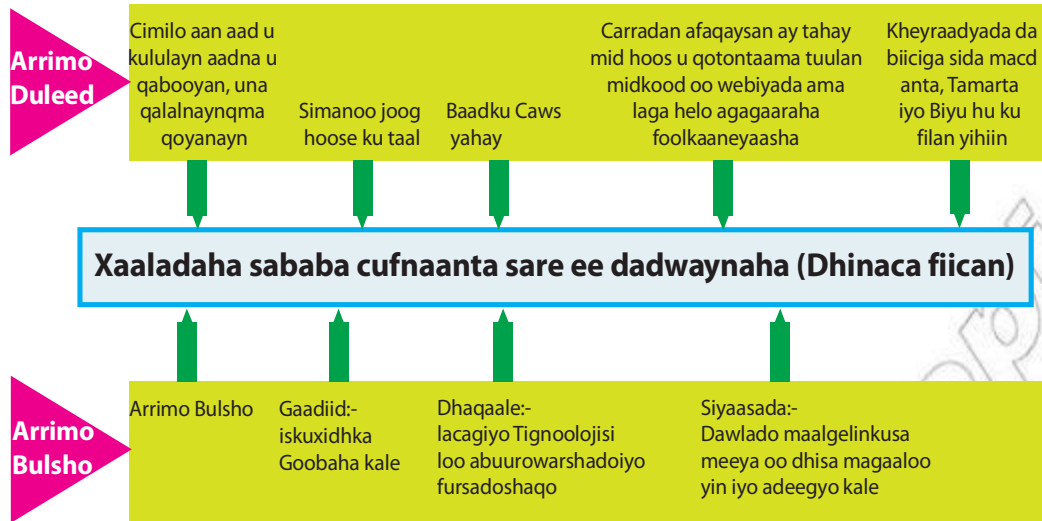
Hawl-galka 1.12

Idinka oo ku salaynaya daraasadan kor ku xusan ka Jawaaba suaalahan.

- 1 Sawir khariirada aduunka tilmaan halka, ay dhacaan Dadkan ku nool Baraflaydu?
- 2 Waa maxay arimaha dad samee iyo duleed ee saamaynta ku leh baahsanaanta Dadyowgan? magacaw 2 ka mid ah Dadka ku nool Baraflayda?
- 3 Waa maxay sababta aanay Dadyawgani beero u falan karin?

Arrimaha dhinaca fiican (Togan) waa kuwa sababa cufnaanta sare ee tirada dadka, arrimahan waxaa si wayn uga soo horjeeda (lidkooda ah), arrimaha dhinaca xun (Taban) oo aynu kor ku soo sharaxnay, waana kuwan aynu ku soo koobnay:- [jaantuska 1.17](#).

Jaantuska 1.17: arrimaha dhinaca fiican (togan) ee dhaliya cufnaanta sare ee tirada dadka

Sheeko gaaban

Mumbai

Qaaradee bay Mumbai ku taalaa?

Maxaad ka taqaanaa Mumbai?

Mumbai waa Magaalo ku taaalla Galbeedka dalka Hindiya, waana Magaalo-Madaxda ismaamulka Maharashtra. Waxay magaaladani leedahay deked aad muhiim uga ah dalkaasi Hindiya. Waxaana loo yaqaanay Bombay tan iyo intii aan magaca laga badalin sannadkii 1995kii. Mumbai waa xarunta hogaamisa: Arimaha maaliyadeed ee dalka Hindiya, sidoo kale waa xarunta hormoodka ganacsiga qaranka, warshadaha iyo gaadiidkaba.

Cimilada: Cimiladeedu waa nooca kulaalayaasha qoyan, waxay leedahay carrasan, waxyaabaha ay caanka ku tahay ee halbawlaha u ah waxsoosaarkeeda, waxaa ka mid ah cudbiga oo si aad ah uga baxa. Waana sababta keentay inay warshadaha dharku noqdaan warshadaha ugu caansan ee qaata shaqaalaha ugu badan. Intaas waxaa u dheer, waa dekada loogu isticmaalka badan yahay dalka Hindiya marka loo eego, dekedaha kale ee dalka, dhinacyada dhoofinta iyo kala soo degidaba.

Jaantuska 1.18: Marin – biyoodka Mumbai

Sannadkii 2001 Mumbai waxay gaadhay heer aad u sareeya oo isku filaansho ah, sababta oo ah waxay leedahay tirada dad ka badan 11 milyan oo qof. kadib markii ay noqotay meesha ugu cufnaanta wayn tirada dadka ee Hindiya, tani waa sababta keentay soo jiidashada tiro badan oo dadyow ah oo ka kala yimid ismaamulada kale ee Hindiya .

Hawl-galka 1.13

- 1 Waa maxay sababta ay Mumbai u noqotay mid ka mid ah meelaha ugu cufnaanta badan ee dadka dalka hindiya xataa dunida (adeegso xogta sare ku xusan)?
- 2 Isbar-bar dhig sheekada 1^{aad} iyo sheekada 2^{aad} una soo bandhig wixii aad heshid fasalka ?
- 3 Ka magacaw [Jantuska 1.14](#) lix qaybood oo dunida ah oo leh cufnaanta tirada dadka ee sare ama hoose midkood? Laba ka mid ah meelahaas waxaa lagu soo sharaxay khariirada dusheeda mid kasta oo ka mid ah afarta gooboodee soo hadhay:
 - b Caddee haddii ay cufnaanta dadku tahay mid sare ama mid hoose ?
 - t Sheeg sababaha ay cufnaanta tirada dadku meel u sarayso meelna u hoosayso.
- 4 Waa maxay xaaladaha saamaynta wanaagsan iyo mida xun ku keenta cufnaanta dadka ee Itoobiya?

1.3.3 Hab-Nololeedka Qaybaha Kala Duwan ee Dunida

I *Isku day su'aalahan*

Ma qeexi kartaa macnaha hab nololeed?

II *Ujeeddada akhriskaaga*

Marka aad akhrido casharkan iskuday inaad ka jawaabi kartid su'aalahan soo socda:

- 1 Waa maxay hab-nololeed?
- 2 Maxay kala yihiin dhaqdhaqaaqyada nolol maalmeedka kajira kulaalayaasha, kul-dhexaadka iyo dhulka qaboobaha ee dunida?
- 3 Dhul-goboleedkee baa ugu horumarsan? waayo?

Hab-nololeedka: Waa hawl ama shaqo ay dadku ku kasbadaan dakhli soo gala oo u sahla nolosha. Waana sababta keentay inay bini-aadamku had iyo jeer ku dadaalaan sidii ay u dabooli lahaayeen baahidooda aasaasiga ah sida: Cunno, Hoy iyo Dharka. Waana sababta keentay in hab-nololeedka lagu saleeyo saddexda xaaladood ee dhul-goboleedyada soo socda, tusaale ahaan:-

Kulaalayaasha ama gobolada aadka u kulul sida: Qaarada Afrika iyo Koonfurta Ameerika oo ay ku nool yihiin dadyawga aanay dalalkoodu horumarsanayn ee ku dhaqma habka qodaal ee dib-u-dhacsan ee quud beerashada, habkaas oo cunada uga soo go'da aanay dhaafsiisnayn iyaga laf ahaantooda. Marka uu waxsoosaarku kordho ayaa la iib gayn karaa si loogu soo gato (iibsado) badeecado kale, tani waxay noqonaysaa talaabada ugu horaysa ee loo qaaday dhinaca horumarka.

Tabcashada quudku (quud maalmeedku) ma aha dhaqaale, maxaa yeelay waa af iyo gacan dhexdood. Laakiin dhaqaale si looga helo waxay u baahan tahay dadaalo waawayn. Inkasta oo maanta ay jiraan dalal badan oo ahmiyad wayn siiyay hawlaha la xidhiidha beeraha, oo dadku aad ugu dadaalayaan, hadana ay cunno yaraani haysato maxaa yeelay, hababka ay beeraha u tabcanayaan oo ah habab-duug ah. Tusaale ahaan, dalka Itoobiya in ka badan 80% (Boqolkiiba sideetan) dadku waxay ku tiirsan yihiin beeraha, hadana waxaa ilaa haatan haysata dhibaato dhinaca cunno yaraanta ah, isla markaana qasab kaga dhigtay

in uu dalku cunno dibada kala soo dego. Waxaana lidkeeda noqon kara oo aad uga duwan, dadka ku hawlan beeraha ee dalka Maraykanka oo ah 4.2%, isla markaana cunnada ugu badan dibada u dhoofiya. Waxaa kale oo xusid mudan oo iyaguna saamiyo sare leh waddamo badan oo ka tirsan Aasiya iyo laatiin Ameerika oo ku hawlan beeraha.

Shaxda 1.5: shaqaalaha ku hawlan qaybaha kala duwan ee dhaqaalaha boqolkiiba qaar ka mid ah dalal la xushay.

Waddamada	Shaqaalaha ku hawlan %		
	Beerha	Warshadaha	Adeega
Masar	0.5	17.4	32.1
Maraykanka	4.2	34.2	61.6
Jabaanka	12.9	36.8	50.3
Awstareeliya	6.9	35	58.1
Ingiriiska	2.8	42.3	57.9
Faransiiska	11.6	39.2	49.2
Talyaaniga	7.5	48.8	43.7

Ilo-xogeed: Webster midabka ataska dunida (1977)

Gobolka kul-dhexaadka ee dunidu waa ka ugu horumarka badan dunida, waxayna aad ugu horumareen dhamaan noocyada dhaqdhaqaaq ee dhaqaale sida (beeraha, macdanta , kaluumaysiga, warshadaha, ganacsiga, gaadiidka I.W.M) Waddamada ugu warshadaha waawayn ee gobolkan waxaa ka mid ah: Galbeedka iyo Badhtamaha Yurub, Maraykanka, Kanada Jabaanka, iyo Federeeshinka Ruushka. In badan oo ka mid ah waddamada soo koraya waxay kordhinayaan warshadahooda laakiin ilaa haatan, waxaa ka horaysa waddo dheer sidii ay u noqon lahaayeen kuwo ka xorooba inay gacanta kor u hayaan waddamada dhaqaalaha leh ee reer galbeedku.

Qiyaasta heer Wershadaynta, waddamada horumaray iyo dhaqaalalooda kobcay waa saamiga dadkooda shaqaynaya ee ku hawlan adeegyada dagaamada bilaa wax-soo saarka ahaa ee ay u bedeleen dagaamo wax-soo saar. Waxaa kale oo ay horumar ka gaadheen Isgaadhsiinta sida : Gaadiidka , Saxaafada iyo Telefishinka, Adeegyada xirfadleyaasha badan sida: Daawada iyo Sharciyada shaqaalaha u shaqeeya, dawlada , Bangiyada, Dukaanleyda i.w.m. Waxaa tusaale inoogu filan dalka Maraykanka oo shaqaalihiiisa adeegayadu kor u dhaafeen 60 % (fiiri [shaxda 1.5](#))

Dhul-goboleedka qaboobaha (cidhifyada barafka leh) gaar ahaan dhulka Tundraha oo ayna beerafalashadu suurogal ahayn cimilada aadka u qabow awgeed, waana ta keentay dadyawga ku nool ee degan gobolku in hab- nololeedkoodu noqdo mid ku xidhan ugaadhsiga , kaluumaysiga iyo dhaqashada adhiga (siiba riyaha)

Hawl-galka 1.14

Ka jawaab su'aalaha soo socda adigoo ka tixraacaya Shaxda 1.5

- 1 Waddankeer baa ugu tiro badan shaqaalaha ku hawlan beeraha?
- 2 Waddankeer baa ugu tiro badan shaqaalaha ku hawlan warshadaha?

1.3.4 Hab-nololeedka dadyawga qaybaha kala duwan ee dunida

Maanta qaybaha kala duwan ee ay dadku degan yihiin ee dunida, waxaa tiradooda lagu qyaasaa todoba (7) bilyan oo qof. Dunidu waxay leedahay deegaamo kala duwan oo badan. Deegaamadan waa kuwo ka dhashay xoogaga iyo isbedelka qaabsamayska dhulka berriga ah , cimilada, baadka iyo carrada. Hab – nololeedka dadkuna waa mid si aad ah in badan ula xidhiidha baahsanaanta cimilooyinka kala duwan iyo heerkooda Tignoolajiyadeed inay xaaladihii aadka u xumaa u bedelaan xaalado ku haboon hababka ay dadku u doonayaan inay u noolaadaan.

Dadka ugu badan dunida ee ku nool koonfurta Bari ee Aasiya, waddamada ka hooseeya saxaaraha Afrika, Laatiin Ameerika, Jasiiradaha ku yaalla Badwaynta Baasifiga,

- Dadka Iskiimooska ilaa haatan waxaa haga hab nololeedkoodii qadiimiga ahaa ee ugaadhsiga iyo kaluumaysiga.
- Dadka Bigmiska ee laga helo dalka kongo waxa aasaas u ah oo ay ku dhaqmaan qadhaabsiga midhaha iyo ugaarsiga xayawaanka duur-joogta ah.
- Dadka Bedawiyiinta ku nool lama degaanka Carbeed oo gebi ahaanba noloshoodu ku tiirsan tahay Geela.
- Dadka Aboorjiineska Awstreeliya oo iyaguna sidoo kale ku dhaqma hab nololeedka reer guuraanimada.

- Waxaa lidkooda ah dadyawga horumaray ee laga helo Yurub, Waqooyiga Ameerika, Bariga fog oo ka duwan oo ka casrisan waddamada laatin ameerika iyo jasiiradaha ku yaala badwaynta kuna talaabsaday hab-nololeed ka fiican dadyawga aynu kor ku soo xusnay.

Miyaad u malaynaysaa in dadyawga dunidu ay leeyihiin hab nololeed isku mid ah?

Haddi aad sidoo kale malayn kartid sababee? fadlan falanqeeya inta aydaan qorin ka hor

- Dhul seereyaasha loo diyaariyo daaqsin iyo warshado IWM noloshana raaxo u leh.
- Ka shaqaynta xafiisyada iyo warshadaha.
- Soo saarida in ka badan waxyaabaha ay isticmaali karaan sida:- Cunnada, Biyaha i.w.m.
- Isticmaalka noocyada kala duwan ee gaadiidka.
- Ku noolaamshaha guryo alaabo fiican lagu qalabeeyay.
- U isticmaalka korontada ujeedooyin kala duwan.
- U isticmaalka qiwada ama awoodda laga dhaliyo ee korontada kuna shaqeeyaan mishiinada warshadaha soo saara badeecadaha, waxyaabaha lagu raaxaysto IWM.
- U isticmaalka cilmiga dhamaan adeegyada kala duwan iyo waxsoosaar.

Sababaha ugu muhiimsan ee hab-nololeedyada kala duwan keena:

- 1 Abuuritaanka deegaamo laga heli karo sida: biyo ku filan, carro nafaqo leh, dhul siman, cimilo fiican I.W.M
- 2 Isticmaalka cilmiga iyo tignoolajiyada isbad-badalaya ama mar horeba qaab bedelkoodu ka jiro muuqaalka duleed ee dunida in badana Deegaanka wax ku soo kordhin kara caawinna kara.

Tusaale: Isticmaalka khayraadka biyaha oo qiimo wayn ugu fadhiya beero falashada

1.3.5 Diimaha Waawayn Ee Dunida

I Isku day su'aalahan

Ma magacaabi kartaa qaar ka mid ah diimaha ugu waawayn ee lagaga dhaqmo Itoobiya?

II Ujeeddada Akhriskaaga

Markaad akhrido casharkan ama qaybtan iskuday haddii aad ka jawaabi kartid su'aalahan:

- 1 Waa maxay diin?
- 2 Waa diintee diinta ay dadka ugu badan ee dunidu rumaysan yihiin?
- 3 Waa maxay sababta ay dadku ugu dhaqmaan diinta?

Inkasta oo dadyaw badan diintu ay u tahay nidaam habaysan oo ay aaminsan yihiin, kuna dhaqmaan, tusaale ahaan xilliyada gaarka ah ee ay ka mid yihiin:- Xafladaha, munaasibadaha ciidaha, xus-diimeedyada i.w.m. Waxayna leeyihiin goobo (Macbadyo) ay ku caabudaan ilaahay sida: Masaajidka, kaniisadaha i.w.m.

Dadyawga kala duwan ee haysta diimaha kala duwan ee dunidu, waxaa kale oo ay ku kala duwan yihiin inuu jiro Ilaah keliya oo iska leh Awooda ugu saraysa caalamka oo dhanna abuuray. Dadyawga qaarkood waxay rumaysan yihiin Ilaahyo badan. Dadyawga qaarkoodna maba rumaysna oo waxay caabudaan waxyaabaha ay ka mid yihiin:- Cadceeda, Biyaha, Dabka, i.w.m.

Hadaba iyada oo ay sidaas u kala duwan yihiin, ayay hadana dadka intiisa ugu badani isku raacsan (waafaqsan) yihiin in ay jirto awood aad u wayn oo abuurtay caalamka dhamaantii noloshoodana saamayn wayn ku leh.

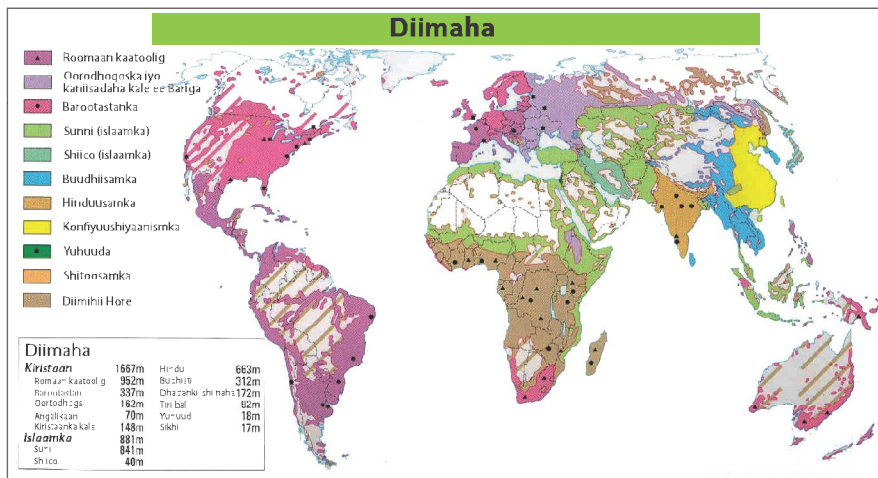
Waa maxay sababta ay dadku ugu dhaqmaan Diinta?

Dadku waxay diin ugu dhaqmaan dhawr sababood. Qaar ka mid ah, waa kuwan soo socda:

- *Kuwa aaminsan (rumaysan) inay nololi jirto geerida kadib, dadkana la xisaabin doono si ay uga mid noqdaan kuwa nasiibka u hela Jannada.*
- *Waa qayb ka mid ah dhaxalka dhaqankooda, qabiilkooda ama qoyskooda*
- *Dad badan waxay aaminsan yihiin inay ku helayaan badbaado*
- *Waxay u keentaa dareen shaqsi ahaaneed oo buuxa siisana macnaha loo nool yahay .*
- *Ugu dambayn, waxay dad badan ay diintu ka dhigtay dad walaalo ah oo ehel ah,*

- Imisa diimood ayaad ka taqaanaa dunida?
- Tax ama ku qor buuggaaga qorista diimahaas.

Waxaa jira kumanaan diimood dunida. kuwa ugu waawayn, oo u habaysan waxay kala yihiin Kiristaanka, Islaamka, Yuhuuda, Hinduusamka, Buudhiisamka, iyo Shintooga oo qarniyo badan soo horumarayay. Khariidadan so socota. Waxay ku tusaysaa baahsanaanta diimaha ugu waawayn ee dunida.

Jaantuska 1.19: Baahsanaanta kooxo – diimeedyada dunida

Barashada diintu waxay qaabaysay noloshii dadka tan iyo waayadii hore. Yuhuuda Islaamka iyo gaar ahaan Masiixigu waxay saamayn wayn ku yeeshen samaysankii dhaqanka reer galbeedka. Saddexdaan caqiido gaar ahaan Islaamku wuxuu sidoo kale door wayn ka cayaaray oo muhiim ah, horumarinta dhaqanka Bariga dhexe. Dhaqamada Aasiya, waxaa qaabeeyay Budhiismka, Konfiyuushiyaaniisamka, Hinduusimka, Shintooga iyo Taawiiismka.

Hawl-galka 1.15

Adiga oo ku salaynaya Jaantuska 1.19 ka jawaab su'aalahaan soo socda:

- 1 Koox-diimeedkee buu ka muuqdaa dhaqanka dunidu?
- 2 Sharax faaiidooyinka dulqaadka diimuhu u leeyihiin Itoobiya iyo xataa dunidan guud ahaan?

1.4 KACAANKII WARSHADAHA IYO SAAMAYNTIISII

1.4.1 Bilowgii Kacaankii Warshadaha

I *Isku day su'aalaha*

ka fikir noocyada mishiinada ee aad ku haysataan guryihiina . sidee bay noqon lahayd noloshiinu hadii aydaan haysan lahayn mishiinadaas?

II *Ereyada furaha u ah casharka*

☐ <i>Wershad</i>	☐ <i>Mishiin</i>
☐ <i>soo saarid (hindisid)</i>	☐ <i>Ilaha quwada</i>

III *Ujeeddada akhriskaaga*

Marka aad akhrido casharka isku day inaad ka jawaabi kartid su'aalahaan:

- 1 Maxaa ka mid ahaa waxyaabihii ugu muhiimsanaa ee ay Ingiriisku soo saareen sannadihii 1700 'aadkii?
- 2 Maxay ahayd sababtii ugu waynayd ee loo soo saaray mishiinka uumiga ku shaqeeya xilligii kacaankii warshadaha?

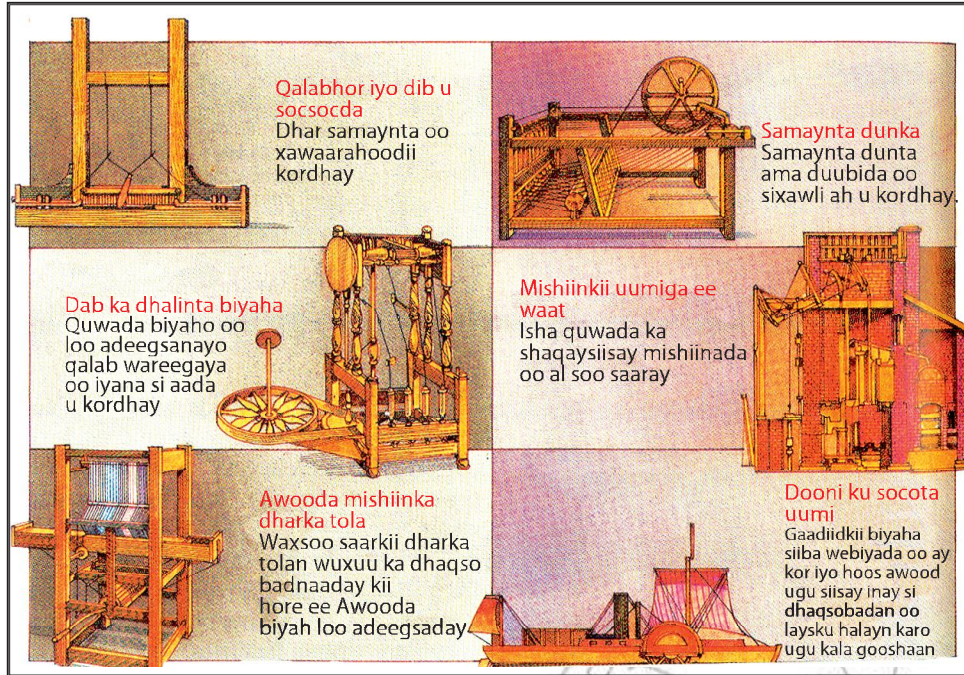
Kacaankii warshaduhu wuxuu meesha ka saaray nidaamkii hore ee gacan maalka ahaa oo waxaa badalay mashiino (makiinado) casri ah oo ka waxsoo saar badan. Nidaamkii gacan ama muruq ku shaqayntu wuxuu ahaa mid aanu wax soosaar kiisu dhaafsiisnayn shaqsiyaad, halka waxsoosaarka warshadu uu ka badan yahay. Soo if bixii niadaamka warshadeed, waa ta suurogelisay in uu waxsoosaarka badeecaduhu aad iyo aad u bato qiimahooduna noqdo mid aad u hooseeya (jaban).

Kacaankii warshaduhu wuxuu markii ugu horaysay ka bilaabmay dalka Ingiriiska Badhatamihii Qarnigii 18^{aad}, markii dambena wuxuu ku baahay Galbeedka Yurub iyo Waqooyiga Ameerika.

Qaar ka mid ah waxyaabihii Ugu horeeyey ee la soo saaray

Soo if bixii wax soosaarka badeecadaha waxaa suurogelisay, soo saaristii sancada mishiinada qaar ka mid ah kuwii ugu horeeyay ee cusbaa ee la soo saaray oo

ay warshadihii dharku ka dhex muuqdeen. Mishiinadan waa kuwii xawliga sare lahaa ee habkii wax soosaarka dharka ee qiimahiina hoos u dhigay (raqiis ka dhigay).

Jaantuska 1.20: Wax soo Saarka Kacaankii Warshadaha

Ilaha quwada

Quwada biyuhu ma ahayn mid ku filan mishiinada culus ee mudada dheer sidaa darteed, muhandisiintu (soo saareyaashu) waxay raadinayeen habab cusub oo ay mishiinada ku socodsiiyaan. Sannadkii 1705 kii Toomas Niyuu kamin (Thomas New comen) ayaa soo saaray mishiin ku shaqeeya uumiga si uu biyaha banaanka ugu soo tuuro, kaas oo macadanta dhuxul dhagaxda ku shaqeeya. Sannadkii 1769 kii Jaymis Waat ayaa mishiinkii biyaha soo tuurayay ee Niyuu kamin aad uga sii horumariyay sameeyayna mishiinka uumiga ku shaqeeya ee casriga ah ee maanta laga isticmaalo dunida.

Miishiinka uumiga ku shaqeeya wuxuu ahaa waxyaabihii la soo saaray kii ugu muhiimsanaa xilligii kacaankii warshadaha. Markii ugu horaysay waxaa loo adeegsaday macadanta dhuxusha kadibna, warshaddaha soo saara dharka ugu dambayntii waxay keentay isha quwadda ugu muhiimsan ee ay sida balaadhan warshadaha kala duwani u isticmaalaan iyo soo if bixida qaabkoodaba.

Hawl-galka 1.16

- 1 Xagee buu kacaankii warshaduhu ka bilaabmay markii ugu horaysay?
- 2 Maxay sancadii mishiinkii uumiga ee waat u noqotay muhiim xilligii kacaankii warshadaha?

1.4.2 Raad-reebkii kacaanka warshadaha

I *Isku day su'aalaha*

Miyaad malayn kartaa qaar ka mid ah raad-reebyadii ka caankii warshadaha?

II *Ereyada furaha u ah casharka*

☐ <i>Maal-gelin</i>	☐ <i>Waddaninimo</i>
☐ <i>Ururada shaqaalaha</i>	☐ <i>Gumaysi</i>
☐ <i>Alaab-ceyriin</i>	☐ <i>Shaqo la'aan</i>

III *Ujeeddada Akhriskaaga*

Marka aad akhrido casharkan kadib, isku dey inaad ka jawaabtid su'aalahaan soo socda:

- 1 Kacaankii warshaduhu ma waxtar farabadan buu u Keenay dadka, mise dhibaatooyin badan?
- 2 Maxay ahaayeen ururadii shaqaaluhu?
- 3 Maxay ahayd sababtii ay reer yurub u gumaysteen Afrika?

Kacaankii warshaduhu waxa uu lahaa natiijooyin wanaagsan iyo kuwo xunba. Waxyaabo badan oo la soo saaray oo waxaa jira badbaadiyay wakhti iyo lacagba. Xaddiga badeecad ee la soo saari jiray oo marba marka ka dambaysa kor usoo kacayay, badeecado iyaguna aad iyo aad u sii badanayay oo uu qiimahooduna hooseeyo. Waxaa sidoo kale horumar samaynayay waxyaabaha soo if baxayay ama la ogaanayay, hase yeeshee waxaa sidoo kale ku lamaanaa sameynta xun ee ka dhalatay curashadii kacaankii warshadaha.

I *dhibaatooyinkii shaqaale iyo Warshadayntii*

Kacaankii warshaduhu wuxuu Keenay nidaamkii hantigoosiga casriga ahaa ama warshadihii hantigoosiga. Maal – qabbeenkii dhexe iyo dabaqadii shaqaaluhu (muruq–maalku) waxay noqdeen labadii dabaqadood ee saldhiga u noqday bulshadii hantigoosiga ahayd.

Shaqaalhii (muruq–maalkii) warshadaha cusubi waxay si wayn uga imanaayeen baadiyaha (miyiga), beeralaydii dan-yarta ahayd waxay u soo guureen dhinaca magaalooyinka si ay uga helaan shaqooyin warshadaha. Shaqaaluhu (muruqmaalku) waxay ku ag noolaayeen warshadaha ay ka shaqaynayeen, tani waxay u horseeday, inay koraan magaalooyinka iyo caasimaduhu, hase yeeshee magaalooyinkan ugu horeeyay waxay noqdeen kuwo wasakhaysan, foolxun, oo ay iska buuxiyeen dad noloshoodu ay hoosayso.

Sannadihii ugu horeeyay kacaankii warshadaha, shaqaalihii waxaa soo food saaray dhibaatooyin farabadan:

- *Mushaaroooyinkooda oo aad u hooseeyay*
- *Saacadaha shaqo oo aad u dhaadheeraa oo gaarayay 16 saac maalintiiba.*
- *Dumarka iyo caruurta shaqada ay hayeen oo mushaarkoodu ka hooseeyay, aalaaba raga ayaa barahixin jiray.*
- *Xaaladaha shaqo oo aad u liitay.*
- *Shaqo la' aan.*

Dhibaatooyinkani waxay dhamaantood shaqaalihii ku qasbeen in ay bilaabaan halgan ay ku raadinayaan xuquuqdooda. Halgankii muruqmaalku ama shaqaaluhu wuxuu ka soo gudbay marxalado dhawr ah iyo qaabab kala duwan oo dhib badan, waxaa ka mid ahaa samaysankii ururkii shaqaalaha ee loo yaqaanay midowga ururada shaqaalaha. Waxayna baarlalmaanka dalkooda u soo bandhigeen baahidooda iyo iyaga oo ku hawlanaa la halganka siyaasadeed ee Maarkisiisamka kaasoo ahaa midka tusaale loo soo qaadan karo.

Waddanininmada

Waddaninimadu waa dareenka daacadnimo ee ay dadku u hayaan waddankooda hooyo. Kacaankii warshaduhu wuxuu sii xoojiyay dareenkii waddaninimada,

dhamaan qaramadu (ummaduhu) waxay ka wada akhrisan karayeen jaraaido iyo majalado isku wada mid ah oo ay ka helayeen Barnaamijyo isku mid ah Raadyaha iyo Telefishinka.

Waxaa iyaguna horumar sameeyay oo la dhiirigeliyay gaadiidka, si ay isaga safraan waddanka oo dhan. Sidaas awgeed aragtidi ay dadku meel soke ka eegayeen ee ahayd bixintii canshuuraha oo loo bedelay kuwo ay dadku si heer qaran ah meelo durugsan wax uga eegaan. Waddaniyadu waxa ay qaramadii ka caawisay inay midoobaan sannadihii 1800' yadii run ahaantiina waxaa tusaale loo soo qaadan karaa midowgii Talyaaniga iyo Jarmalka. waddaniyadii maskaxda caafimaadka qabtay ee Talyaaniga iyo Jarmalku waxay aasaastay Midayntii ismaamul hoosaadyadoodii kala qoqobnaa 1800'dii.

Gumeysi

Soo if bixii nidaamka warshadaha ee Yurub wuxuu siyaadiyay hantidii iyo awoodii qaramada reer Yurub, wuxuuna sidoo kale u horseeday in ay dalbadaan ama u baahdaan, waddamo ay gumaystaan.

II *Soo if-bixii fikradaha cusub: Dimoqraadiyada, xornimo iyo is-bahaysiga*

I *Isku day su'aalaha*

Ka fikir sidii aad ugu noolaan lahayd waddan ayna Dimoqraadiyad ka jirin.

II *Ereyada furaha u ah casharka*

☐ <i>Dimoqraadiyad</i>	☐ <i>Xuqunqaha</i>
☐ <i>Dooroshooyin</i>	☐ <i>Xornimada</i>
☐ <i>Wadajirnimada</i>	

III *Ujeeddada Akhriskaaga*

Marka aad akhrido casharkan, isku day haddii aad ka jawaabi kartid su'aalahaan:

- 1 Maxay kula tahay faa'iidada Dimoqraadiyadu?
- 2 Miyayse kula tahay fikrada is-bahaysiga inay tahay mid waxtar u leh Itoobiya? Sidee?

Horumarinta warshadaha waxaa ku lammaanaa fikrado cusub sida: Dimoqraadiyada, xoriyada, is-bahaysiga iyo wax-wadaagida waxay ahaayeen. Kuwo ahmiyad wayn soo kordhiyay.

Dimoqraadi waa erey Giriig ah oo macnihiisu yahay "Awooda maamulka ee uu shacabku iska leeyahay" Giriigii hore waxay ahaayeen kuwii ugu horeeyay ee horumariya nidaamka dimoqraadiyadeed ee dawladnimo. "Dhamaan muwaadiniinta reer Athens waxay ku kulmayeen, hal meel ah oo ay ku dejiyaan sharciga iyo go'aamada kale ee muhiimka ah. Qaabkan dimoqraadiyadeed ayaa loo yaqaanaa dimoqraadiyada tooska ah.

Qarhigii 19^{aad} ayay dimoqraadiyadu ku faaftay yurub. Nidaamka dimoqraadiyadeed waa ka soo ururiya go'aan sameeyayaasha (Baarlamaanka) ee ay shacabku soo doorteen oo ay ugu codeeyeen daacadnimo iyo xaq ay u lahaayeen. Qof waliba wuxuu xaq u leeyahay in la doorto ama uu doorto. Xuquuqaha shaqsiyaadka waxaa ka mid ah, kuwa laga tirada badan yahay oo la ixtiraamo. Fikrada xornimadu aad ayay u faaftay, xornimadu waa aaminsanaanta xoriyada hadalka, ra'yi ka bixinta (cambaaraynta), si xor ah u cibaadaysiga iyo shacabka oo dabagal ku sameeya xukuumada lana xisaabtama.

Fikrada kale ee shaac baxday waxay ahayd is-bahaysiga (is-xulaaf aysiga). Isbahaysinimadu waa jiritaanka aragtiyada siyaasadeed ee kala duwan aaminsanaanta diimaha ama jinsiyad aha dadka ee kala duwan ee bulsho meel ku wada nool. waa xeerka (caqiidada) si wadajir ah ugu noolaan karaan bulshada kala duwan.

Is-bahaysiga (prularism) ama is-xulafaysiga siyaasadeed macnihiisu wuxuu yahay Jiritaanka Nidaamka xisabiyada badan, isla markaana ay xisbiyada yaryar ee laga cod badan yahay isu bahaystaan, xuquuqdoodana u soo dhacsadaan.

Hawl-galka 1.17

- 1 Faahfaahiin ka bixi sidii uu kacaamkii warshaduhu gacan uga gaystay faafitaankii Dimoqraadiyada?
- 2 Ma kula tahay in fikirka isbahaysinimadu waxtar u leeyahay Itoobiya? sidee?

Sheeko gaaban

sababihii Xasaasiga Ahaa ee Dagaalkii koowaad iyo Dagaalkii labaad ee Dunida

Dagaalkii I (1914 – 1918)	Dagaalkii II (1939 – 45)
<p>1 Waddaniyad:</p> <p>Bilowgii qarnigii 19^{aad} waddaniyadu waxay u horseeday muran iyo dagaalo dhexmaray dalalkii reer Yurub. Tani oo halis gelisay nabadii Dunida</p>	<p>1 Gaashaan buurtii Dhexe (Talyaaniga, Jarmalka iyo Jabaanka) waddaniyad:</p> <p>waddamadii Gaashaan buurta Dhexe iyaga laf ahaantoodu waxay isu haysteen Inay dadka ka sareeyaan oo loogu talo galay inay dadyawga kale xukumaan</p>
<p>2 Gumeystenimo:</p> <p>Dareenkii waddaniyadeed iyo doonistoodi alaabta cayriin iyo suuqyadu waxay dalalkii reer Yurub u horseeday inuu dalba dalka kale kula tartamo qabsashada waddamo la gumaysto.</p>	<p>2 Gaashaan buurtii dhexe, Gumeystenimaddoodii:</p> <p>Gaashaan buurtani waxay bilaabeen inay xuduudahoodii xoog ku durkiyaan. Kani waa ka ugu dambayntii u horseeday inuu qarxo dagaalkii labaad ee Dunida sannadkii 1939 kii</p>
<p>3 Ciidamayn:</p> <p>dalalkii reer Yurub waxay si balaadhan u dhiseen ciidamaddoodii waxayna soo saareen Hub cusub oo wax gumaada. Tani waxay u horseeday in ay dawladihii reer Yurub garwaaqsadaan dagaalku inuu yahay wax si dhaqso leh xal u keena.</p>	<p>3 Gaashaan buurtii Dhexe, Milatarinimaddoodii:</p> <p>Gaashaanbuurtan waxay dhiseen milatari aad u balaaran waxay soo saareen hub cusub oo wax gumaada iyo xirfado dagaal, waxayna dadkoodii u diyaariyeen dagaal.</p>

Hawl-galka 1.18

- 1 Faahfaahi sidii waddaniyadu ugu horseeday labadii dagaal wayne ee Dunida ee kala dhacay 1914 iyo 1939kii?
- 2 Waa maxay gumeystenimadu? Sidee bay Gaashaanbuurtii dhexe gumeysteni madoodii ugu horseeday inuu bilaabmo dagaalkii labaad ee dunida 1939 kii?

1.4.3 Dagaalkii koowaad ee Dunida

I *Isku day su'aalaha*

Waa maxay sababta ay waddamadu midba midka kale uu ula dagaalamayay?

II *Ereyada furaha u ah casharka*

- Is-bahaysi*
- Gumeystenimo*
- Dhex-dhexaadnimo*
- Ciidamayn*
- Shir-qool*

III *Ujeeddada Akhriskaaga*

Marka aad akhridid casharkan isku day hadii aad ka jawaab kartid suaalahan soo aocda:

- 1 Maxay ahayd sababtii soo dedejisay dagaalkii koowaad ee dunida?
- 2 Maxay kala ahaayeen labadii xulufo ee ay reer Yurub u kala qaybsameen 1914 kii?

Laga bilaabo 1900 ilaa 1914 kii yurub waxay u muuqatay wax dagaal qarka u saaran. Waxayna u kala qaybsameen laba kooxood oo cadow isu ah. Ingiriska, Faransiiska iyo Ruushku waxay isla ahaayeen hal dhinac waxaana loo yaqaanay saddex-geesoodka ENTENTE. Jarmalka, Talyaaniga iyo Awstariya-Hangeri iyaguna dhinaca kale ee ka soo hor-jeeday ayay ahaayeen ee loo yaqaanay Saddex-geesoodka ISBAHAYSIGA

Sannadkii 1914 kii muranno aad khatar u ah ayaa ka dhex qarxay Awstariya iyo Seerbiya oo ka tirsanaa gobolka Balkaniska loo yaqaano. Tani waxay ahayd sababtii uu nin waddaniyadu madax martay oo reer Seerbiya ahaa u dilay Aark dhiyuuk Ferdiinando Bishii juun 1914 kii.

Awsteriya waxay ku hanjabtay inay qabsan doonto Seerbiya oo ay masuuliyadii shirqoolkana dusha ka saartay, Seerbiyana waxay kaalmo weydiisatay Ruushka si uu u caawiyo, markii ay Awstariya ku dhawaaqday dagaal ka dhan ah Seerbiya,

Ruushkuna wuxuu u soo daadgureeyay kaalmo Seerbiya. Jarmalka oo isbahaysi la lahaa, Awstariya, ayaa ku dhawaaqay dagaal ka dhan ah Ruushka iyo Faransiiska.

Markii uu Jarmalku galay ee uu qabsaday dalka Beljimka oo ahaa dhexdhexaad, ayay Ingiriiskuna ku soo biireen la dagaalanka Jarmalka. Sidaas darteed, shirqoolkii lagu dilay Aark dhiyuuk Ferdinaand ayaa noqday sababtii soo dedejisay Dagaalkii koowaad ee dunida

Laga bilaabo 1914 ilaa 1918 kii Yurub intooda badan waxay ku jireen dagaalka. Ingiriiska, Faransiiska iyo Ruushka oo isku dhinac ahaa waxay la baxeen magaca isbaahaysiga quwadaha ama saddex-geesoodka Entete. Jarmalka, Awsteriya-Hangariy iyo Turkiga oo isku dhinac ahaa waxaa loo yaqaanay quwadaha Dhexe.

1915 kii ayuu Talyaanigu ka baxay gaashaan buurtiisii hore ee quwadaha dhexe, wuxuuna ku biiray isbaahaysiga quwadaha. 1917 kii Maraykanka ayaa soo galay dagaalkii isaga oo taageeraya dhinacan Isbahaysiga Entete.

Natiijooyinkii Dagaalkii Koowaad ee Dunida

Aakhirii dagaalku wuxuu soo af-jarmay 1918 kii waxayna guushu ku raacday waddamadii Isbahaysiga. Qaar ka mid ah natiijooyinkii ka dhashayna waxaa ka mid ahaa:

- 1 Ku dhawaad 10 milyan oo askar iyo malaayiin shacab ah ayaa ku naf waayay
- 2 Jarmalku wuxuu ku waayay dalalkii uu gumaysan jiray.
- 3 Jarmalku Wuxuu ogolaaday inuu bixiyo magdhawgii waxyeeladii soo gaadhay Isbahaysiga
- 4 Ururkii Jamciyada Leegada ayaa la aasaasay si uu u ilaaliyo Nabada Dunida

1.4.4 Dagaalkii Labaad Ee Dunida

I *Isku day su'aalaha*

Isla falanqeeya waxyaabaha ku saabsam Dagaalkii Labaad ee Dunida ee aad maqasheen, Akhrideen ama aad ka aragteen Telefishanada?

II *Ereyada furaha u ah casharka*

☐ <i>Dhexe</i>	☐ <i>Hilaaca</i>
☐ <i>Is-dhiibid</i>	☐ <i>Is-dil</i>

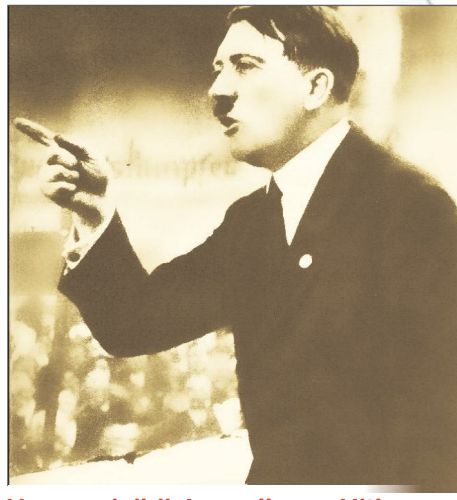
III Ujeeddada Akhriskaaga

Marka aad akhrido casharkan isku day, hadii aad ka jawaabi kartid su'aalahan:

- 1 Waddamadee baa ka tirsanaa gaashaanbuurtii dhexe ee Aksiska?
- 2 Maxay ahaayeen sababihii ugu waawaynaa ee dhaliyay Dagaalkii labaad ee Dunida?

Bilowgii Dagaalkii Labaad Ee Dunida

Sannadkii 1937 Naasigii Jarmalka, Faashiistihii Talyaaniga iyo Militarigii Jabaanku waxay samaysteen isbahaysiga la odhan Jiray gaashaanbuurtii dhexe ee Rooma-Baarliin-Tokyo. Waadamadii gashaanbuurtani Waxay ku mashquuleen oo ay ka midaysnaayeen ciidamo iyo hub urursi.

Jaantuska 1.21: Hogaamiyihii Jarmalka ee Hitler

Bishii Sibteembar 1^{deedii}, 1939 Hitler (Hogaamiyihii Jarmalka) wuxuu weeraray oo uu galay Boolaand, 3dii Sibteembar Ingiriiska iyo Faransiiskuna waxay ku dhawaaqeen dagaal ka dhan ah Jarmalka. Sidaa awgeed Dagaalkii labaad ee Dunida ayaa bilaabmay. Xeeladihii uu Jarmalku adeegsanayay waxaa ka mid ahaa dagaalkii-hilaaca oo ay ku qabsadeen Boolaand todobaadyo yar gudahood. Bilo yar dabadeedna Jarmalku waxay qabsadeen Denmaark, Noorway, Neederlands, Beljimka, Faransiiska iyo Giriiga. Ingiriiska oo keliya ayaa ka hadhay oo xor ka ahaa.

Kadib Jarmalku wuxuu isku dayay inuu Bambooyin la dhaco Ingiriiska oo ka talowsanaa Badda isla markaana dagaalku, goobaha uu ka dhacayay ka fogaa taasi waxay keentay inuu Ingiriisku ka soo qaybgalo dagaalka. Markii uu Jarmalku awoodi kari waayay inuu ku guulaysto dagaalkan, wuxuu u leexday ama ku jeestay Ruushka 1941 kii. Ciidamadii Jaemalku waxa ay gudaha u galeen Ruushka, kadib dagaalo aad u ba'an ciidamadii Jarmalku waxay qabsadeen oo ay gaadheen mag-aalada leningaraad oo 90km u jirta Moosko oo ah magaalo

madaxda Ruushka. Laakiin, nasiib darro ciidamadii Jarmalka waxaa ku habsaday oo laayay baraf, maxaa yeelay xilliga ayku soo beegmeen oo ahaa jiilaal uu Barafku dhaco iyaga oo aan ka diyaargaroobin.

Ka qayb qaadashada dagaalka ee dalka Maraykanku waxay ka dambaysay markii uu Jabaanku weeraray saldhigyadii Maraykanka ee Biiral Haarbal ee ku taallay Haawaay. Tani waxay ku qasabtay inuu Maraykanku soo galo dagaalka. Kuna dhawaaqo dagaal ka dhan ah gaashaan buurta dhexe waddamadii ka tirsanaa.

Jabkii Gaashaan buurtii Dhexe

- **Jabki Talyaaniga:** Ciidamadii maraykanka iyo Ingiriiska ayaa weerar ku qaaday haabi iyayna ciidamadii Jarmalka iyo Talyaaniga ee fadhigoodu ahaa waqooyiga Afrika. Kadibna xoogagii isbahaysigu waxay weerareen Talyaaniga oo ay ku qasheen in uu 1943 dii iskaga baxo dagaalka.
- **Is-dhiibidii Jarmalka:** Xoogagii Ingiriiska iyo Maraykanka ayaa Jarmalka ka weeraray dhinaca galbeed, Ruushkuna dhinaca Bari. Bishii Abril 1945 kiina ciidamadii Ruushka ayaa qabsaday Baarliin oo ah magaalo madaxdu Jarmalka kadibna Hitler wuu is-dilay maalmo yar dabadeedna Jarmalkii wuu Is-dhiibay.
- **Is-dhiibidii Jabaanka:** Bishii Agoosto 1945 kii Maraykanku waxay ku duqeeyeen Atoomik Bambkii ugu horeeyay magaaloyin. ku yaalla dalka Jabaan oo kala ahaa: Hirooshiima iyo Nagaa saaki
- **Hirooshiima:** oo si cad u baaba'day maalmo yar dabadeedna Atoomik Bambkii Labaad ayaa lagu duqeeyay magaaladii kale ee Jabaanka ee Nagasaaki. Waxaana Jabaanka lagu qasbay inuu is dhiibo sannadkii 1945 kiina waxaa soo af-jarmay Dagaalkii Labaad ee Dunida guushuna ku raacday waddamadii isbahaysiga.

Qaar ka mid ah natiijooyinkii Dagaalkii Labaad ee Dunida.

- 1 Dagaalka waxaa ku dhintay dad kor u dhaafaya 22 Malyan oo qof waxaana ku dhaawacmay 34 milyan oo qof
- 2 Waxaa soo if baxay quwado waawayn oo hor leh oo kala ah: Maraykanka iyo Ruushka.
- 3 Waxaa la sameeyay urur cusub oo caalami ah oo la yidhaahdo ururka Qaramada Midoobay oo ilaaliya Nabada Dunida.

Hawl-galka 1.19

- 1 Magacaw laba natiijo oo ka mid ahaa Dagaalkii koowaad ee dunida?
- 2 Magacaw labadii urur caalami ee la Aasaasay dhamaadki dagaalkii koowaad iyo kii labaad ee dunida? Maxay ahaayeen ujeedooyinkoodu?

1.4.5 Iska –caabinti ay Afrikaanku kaga soo horjeesteen is balaadhintii Gumaystayaasha

I Isku dey su'aalaha

Ma maqashay dagaalkii Cadwa? Sheeg waxa aad ka taqaanid dagaalkan?

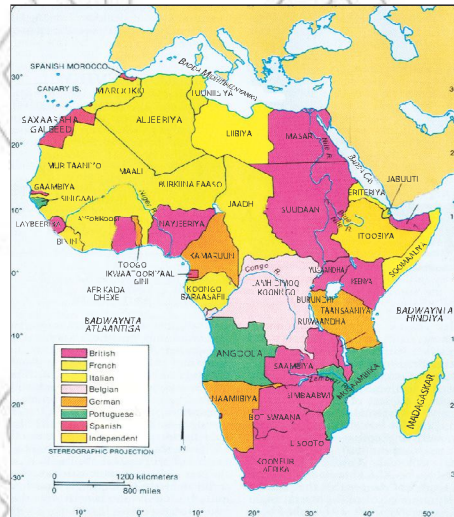
II Ereyada furaha u ah casharka

- La wareegid
- Iska-caabin
- Gumeysi
- Jebin (Baabiin)

III Ujeeddada Akhriskaaga

Marka aad akhrido casharkan isku dey, hadii aad ka jawaabi kartid su'aalahan:

- 1 Maxay ahayd sababihii ay quwadihii reer Yurub u doonayeen inay Afrika ka dhigtaan dalal ay gumaystaan?
- 2 Maxay ahayd hawlgalkii ay dadyowga Afrikaanka ahi kaga Jawaabeen is balaadhintii gumeystayaashii reer Yurub?

Jaantuska 1.22: Afirka Sannadkii 1914

Kacaankii warshaduhu wuxuu kordhiyay hantidii iyo quwaddii qaramadii reer yurub. waxuuna sidoo kale u horseeday inay u baahdaan Alaabta cayrin ee ay

warshduhu u baahan yihiin iyo suuqyada loo iib gaynayo badeecadaha ay soo saaraan warshaduhu. Baahida alaabta ceeyrin iyo suuqyadu waa ta u horseeday inay qaramadii reer Yurub qabsadaan dhulkii qaaradaha Afrika iyo Aasiya

sidaa awgeed 1914 kii marka laga reebo labada dal ee Itoobiya iyo laybeeriya, dhamaan dalalkii Afrika waxay ku hoos jireen xukunkii gumeysteyaasha reer yurub. Waxayna dadyawgii Afrikaanka ahaa xukunkii reer yurub kaga soo horjeesteen dagaal iska caabin ah in kasta oo ay aad diciif u ahaayeen inay iska caabiyaan waddamada gumeysteyaasha oo awoodoodu aad u badnayd.

Qaar kamid ah kuwa tusaale loo soo qaadan karo iska caabintii Afrika ay kaga soo horjeesteen gumaystayaasha waxaa ka mid ahaa:

Kacdoonkii Ashaantiga: Qarnigii 19^{aad} ayaa Boqortooyadii Ashaantiga uu xoogeedii aad u koray, dhulka maanta loo yaqaano Gaana, sannadkii 1874 kii dadyawgii Ashaantiga oo uu hogaaminayay boqor-koodii Birimfi (premphe) bilaabeen la halgankoodii ay kaga soo horjeedeen isbalaadhintii gumaystihii Ingiriiska. Dagaalo badan oo isdaba joog ahaa kadib Ingiriisku waxay qabsadeen Boqortooyadii Ashaantiga sannadkii 1869, sannadkii 1900 kii ayay Ashaantigii mar kale soo laba kacleeyay ka soo horjeedkoodii Ingiriisku. Laakiin hadana mar kale ayaa laga adkaaday. sannadkii 1901 dii Ashaantigii waxay ka mid noqdeen dalalkii uu gumaysanayay Ingiriisku ee Xeebta Dahabka kacdoonkii Samoori Tuure:-is –balaadhintii gumeystihii Faransiiska ee galbeedka Afrika wuxuu kala kulmay iska caabin xoogan oo uu hogaaminayay samoori Tuure. Samoore wuxuu mucaaraday damacii uu Faransiisku ku doonayay inuu Galbeedka Afrika ka dhiso Imbiraadooriyad. Isaga oo ugu horaynba la dagaalamay Faransiiska sannadkii 1883 kii markii ay degeen Bamaako (caasimada maanta ee dalka Maali) ee qarka wabiga Nayjar. isaga oo sii watay kacdoonkiisii uu kaga soo horjeeday Faransiiska ilaa iyo intii uu gacanta ku dhigaayay Faransiisku sannadku 1898 kii

Dhaqdhaqaaqii Maji-maji: waxay ahaayeen dhaqdhaqaaqyadii wadaniyadeed ee lagaga soo horjeestay Maamulkii Jarmalka ee Afrikada Bari (Taansaaniyada maanta) 1905 ilaa 1907 dii. Mucaarididii siyaasadihii gumaysiga Jarmalka ee dhibka badnaa, dagaalyahamadii dhaqdhaqaaqii Maji-maji waxay weeraro ku qaadeen dhamaan Ajanabigii iyadaa oo Jarmalku laf ahaantiisuna isu diyaariyay dagaalo badan oo ay dhaqdhaqaaqu ku qaadeen sida: dagaalkii daawada, biyihii Sixirka lahaa ee loo yaqaanay maji-maji, kaas oo ahaa ka loogu Magacdaray dhaqdhaqaaqa. Dhaqdhaqaaqii halkii bay kasi wadeen halgankoodii tan iyo intii uu Jarmalku sida waxashnimada leh Cagta u mariyay dhaqdhaqaaqii Maji-maji sannadkii 1907 dii.

Cadwa: Guushii Waynayd ee Kacdoonkii Lagaga Adkaaday Gumaystaha

Qarnigii 19^{aad} Talyaanigu wuxuu go'aansaday inuu gumeysto dalka Itoobiya Itoobiya waxay si lamid ah go'aansatay inay iska difaacdo ilaashadaana xornimadooda ama madax bannaanidooda. Waxaana hogaaminayay Minilik II, Itoobiyaanku waxay ka adkaadeen oo ay cagta mariyeen ciidamadii gumeystihii Talyaaniga sannadkii 1896 kii, dagaalkii ka dhacay goobta la yidhaahdo cadwa. Hadaba Guushii cadwa waxay ahayd minaaradii ay dalalkii Afrikaanka ahaa ku dhiiradeen Tusaale: Halgankii Daraawiishta ee uu hogaaminayay Sayid Maxamed Cabdile xasan ee 1896ki ilaa 1922kii ee uu kaga soo horjeeday gumaystayaashii ingiriiska iyo Talyaaniga. Sidaa darteed waxaa la odhan karaa Halgankii Sayid Maxamed Cabdile xasan wuxuu ahaa midhihii ka dhashay Guushii cadwa.

Hawl-galka 1.20

- 1 Khariirada korkeeda ka tilmaan dalalkii Afrikaanka ahaa ee ay kala gumaysanayeen Faransiiska iyo Ingiriisku?
- 2 Maxay ahayd sababtii ay Cadwa u guulaysteen kacdoonkii ay Itoobiyaanku kaga soo horjeesteen gumeystaha? isla falanqeeya Idinka oo koox-koox ah.

1.4.6 Halgankii ay Afrikaanku kaga soo horjeesteen Xukunkii Gumeystayaasha

I *Isku dey su'aalaha: dal kalee*

Bal qiyaas ama mallee inuu dalkaagu ku hoos jiro cid kale oo ku qabsaday. Maxaad samayn lahayd si aad dalkaaga uga xorayso?

II *Ereyada furaha ah casharka*

Xisbi Siyaasadeed

Midab-takoor

III *Ujeeddada Akhriskaaga*

Markaaad akhrido casharkan, isku dey hadii aad ka jawaabi kartid su'aalahan soosocda:

- 1 Maxay ahayd sababtii ay Afrikaanku u samaysteen Xisbiyada siyaasadeed Mudadii lagu jiray gumaysiga?

- 2 Maxay ahayd sababtii ay hogaamiyeyaashii cadaanka ahaa ee Koonfurta Afrika u qabatimeen siyaasadii Midab-takoorka Madowga iyo Cadaanka?

Intii u dhaxaysay labadii dagaal wayne ee dunida dhexdoodii, Afrika waxay gashay halgan ay kaga soo horjeedo xukunkii gumaysteyaasha oo la soo baxay siyaasad cusub. Dhalintii wax baratay ee Afrikaanka ahayd waxay ku taamyeen Hogaamiyenimada dhaqdhaqaaqa iska caabineed. waxay samaysteen xisbiyo siyaasadeed oo ka shaqeeya sidii looga xoroobi lahaa reer yurub. Qaar ka mid ah xisbiyadii la sameeyay xilliga waa:

- **Xiriirkii Dhalinyarada kikuuyada:** oo soo if baxay 1921 kii Kikaniyada Kiiniya dhexdeeda.
- **Xisbigii Dimoqraadiga Qaranka:** oo la sameeyay 1922 kii ee dalka Nayjeeriya.
- **Dalka Tuunisiya xisbigii Dastuurka Cusub (Neo-Dastour party)** ayaa laga aasaasay oo uu hogaaminayay xabiib Burqiiba oo Faransiiska ku soo hartay Cuhunta sharciga, Burqiibo xataa wuxuu hogaamiye ka noqday Tuunisiya Markii ay xorowday.
- **Xisbigii Wafdi:** wuxuu ahaa xisbi siyaasadeed oo ay aasaaseen dhalinyaradii waddaniyiinta ahayd ee Masaarida waxayna ahayd ujeeddadoodu. inay habeeyaan iskuna dubaridaan halgankii ay Masaaridu kaga soo hor-jeedeen Maamulkii Ingiriiska

Golaha Qaranka Afrikaanka (ANC)

Sannadkii 1910 kii koonfurta Afrika waxaay ku guulaysatay inay Ingiriiska ka qaadata madax bannaanideedii. laakiin Madax bannaanidii Cusbayd ee dalka Koonfurta Afrika, wuxuu ahaa mid taladii xukunku ay gacanta u gashay caddaankii tirada yaraa ee deganaa waddanka Caddaanku waa kuwo tiro yar oo degan waddanka koonfurta Afrika, laakiinse xukuma ayay dadka ugu badan wadanka oo ah dadka madow. Dawladii caddaanka ahayd ee Koonfur Afrika waxay ku dhaqmi jirtay siyaasad xun oo ku dhisan midab kala sooc ee loo yaqaano midab takoor. Dadyawga jinsiyadaha kala duwan kuma noolaan karayn meelo isku mid ah, dugsiyo isku mid ah ama makhaayado isku mid ah. Caddaanku waxay u qabatimeen siyaasadan si ay u xaqiijiyaan awoodooda siyaasadeed iyo dhaqaale ee ku soo haray gacmahooda. Kani wuxuu horumariyay una horseeday soo ifbixii Golaha Qaranka ee Afrikaanka (African National Congress) ee marka la soo gaabiyo loo yaqaanay (ANC) kaas oo hogaaminayay Halgankii dadka madow ee Afrikaanku kaga soo horjeedeen nidaam-kii midab-takoorka ahaa. Nidaamkani ugu dambayn wuxuu soo gabageboobay markii uu Nelson maandeela uu qabtay talada dalka sanadihii 1990' meeyadii.

Hawl-galka 1.21

- 1 Isla falanqeyya idinka oo koox-koox ah kacdoonkii Afrikaanka ee intii u dhexaysa labadii dagaal wayne ee dunida ? waxyaalihii cusbaa ee ka muuqday dhaqdhaqaaqyadii iska caabineed ee intii lagu jiray xilliyadan?
- 2 Maxay ahayd sababtii ay dadkii madowga ahaa ee koonfurta Afrika u samaysteen ururkii (ANC)? kumuuse ahaa hogaamiyihii ugu caansanaa ururka(ANC) ?

GUNAANADKA CUTUBKA

- ❑ Waxaa jira Todoba qaaradood iyo Afar bad-wayn,
- ❑ Qaarada Aasiya waa ta ugu wayn halka ay qaarada Awstareeliya tahay mida ugu yar,
- ❑ 70% ka mid ah dhulka oogadiisa waxaa ku daboolan biyo iyo saddex meelood hal meel oo beri ah,
- ❑ Dadyawga dunidu waxay ku hadlaan luuqado kala duwan waxaana ugu caansanaa: Shiinaha, Carabiga Hindiga Ingiriiska,
- ❑ Dadyawgii hore sida masaaridii, Roomaankii, Giriigii, Shiinaha Beershiyaankii, Indiyaankii Ameerika iyo ilbaxnimooyinkoodii hore.
- ❑ Baahsanaanta dadwaynaha dunidu ma aha mid isku-dheelitiran, xaalado kala duwan awgeed.
- ❑ Deganaanshaha dadka ee dhul-goboleedyada kulaalayaasha, kul-dhexaadka iyo qaboobaha isku mid ma wada aha dhinacyada ka midka ah shaqaale iyo darajada ama heerka Horumarka. Gabolka kul-dhexaa-dka ayaana ah ka ugu horumarka badan saddexda dhul-goboleed,
- ❑ Dadyawga dunidu waxay ku dhaqmaan noocyo kala duwan oo diimo ah. kuwa ugu caansanna waxaa ka mid ah:- Kiristaanka Islaamka, yuhuuda, Hinduusamka, Buudhiisamka, konfiyuushiyaaniisamka, Taawiisimka iyo Shintooga,
- ❑ Kacaankii warshaduhu wuxuu Kiiniya faaiidooyim badan, laakiin sidoo kale wuxuu yeeshay,saamayn dhinaca Taban (Xun) sida:- dad nolol hoose ku nool, caruur lagu shaqaysto, shaqola' aan iyo Gumeysinimo,
- ❑ Halgankii ay Afrikaanku kaga soo hor jeesteen gumaystayaashii reer yurub waxay lahaayeen marxalhooda iyo Hababkooda u gaarka ahaa.

LAYLISKA GUUD EE CUTUBKA

I *Sheeg Haddii ay weedhu tahay Run ama Been*

- 1 Baaxada dhuleed ee ay Afrika ku fadhido waa 17%
- 2 Suudaan iyo Masar waa labada dal'ee faa iidada ugu wayn ku qaba webiga Niil.
- 3 Sherbaas waa dadyawga ku nool waqooyiga Bari ee Afgaanistaan.
- 4 Fircoon wuxuu ahaa hogaamiyihii Masaaridii hore
- 5 Roomaanku waxay ahaayeen dadkii ugu horeeyay ee sameeya Jamhuuriyad.

II *Isku-aadi (isku-aadi Joog-taxyada "B" iyo "T")*

Joog-taxa "B"

- 1 Laatiinka
- 2 Boqor Sayras
- 3 Ilbaxnimadii Maaya
- 4 Ilbaxnimadii Inkaas
- 5 Kooxo jinsiyeed dad ah
- 6 Mumbai
- 7 Thomas Newcome
- 8 Dimuqraadiyad
- 9 Keli talisnimo
- 10 Dagaalka-hilaaca

Joog-taxa "T"

B	Qabiiladii Talyaaniga ee helay Rooma
T	Xeeladihii dagaal ee uu Jarmalku adeegsan ayay
J	Maamulka ay dadku iska leeyihiin
X	Maamulka uu hal qof leeyahay
KH	Aas'aasihii Imbiraadooriyadii Beershiya
D	Aasaasay Imbiraadooriyadii ugu waynayd ee Carabta
R	Ilbaxnimadii hore Ameerikaan Indiyaanka ee dalka Beeru (peru)
S	Ilbaxnimadii hore ee Amerikaan Indiyaankii ee koonfurta Meksiko
SH	Dadyaw dib-udhacsan oo qaxa oo dega xeebaha Greenland.
DH	Dadyaw dib dhacsan oo dega Finlaand
C	Magaalo ku taal Galbeed ka Hindiya
G	Magaalo ku taalla koonfurta Giriiga
F	Soosaaristii Daynamada
Q	Soo saaridii mishiinka uumiga

III *Buuxi meelaha bannaan*

- 1 _____ waa dhul-goboleedka ugu horumarsan dunida oo dhan.

- 2 _____, _____ iyo _____ waa diimaha saamaynta ugu wayn ku yeeshay dhaqanka reer galbeedka.
- 3 Baahida _____, _____ iyo _____ waa ta u horseeday reer yurub inay ku dhaqmaan Gumaysiga iyo Gumeystenimada .
- 4 Siyaasada isbahaysi macnaheedu waa jiritaanka nidaamka _____.
- 5 Sababtii soo dedejisay qaraxii dagaalkii koowaad ee dunidu waxay ahayd _____.

IV *Ka dooro jawaabta saxda ah*

- 1 Dagaalkii labaad ee dunidu wuxuu bilaabmay markii uu Jarmalku qabsaday
B	Beljimka	J	Boolaand
T	Giriiga	X	Faransiiska
- 2 Waddanka keliya ee Galbeedka Yurub ee uuna Hitler qabsanin wuxuu ahaa
B	Faransiiska	J	Ruushka
T	Giriiga	X	Ingiriiska
- 3 Kuwan soo socda tee baa ahayd kacdoonkii gumaysi-diidka ahaa ee Gaana (Xeebta Dahabka)
B	Kacdoonkii Ashaanti	J	Dhaqdhaqaaqii maji-maji
T	Samoori	X	Fallaaxiintii
- 4 Xabiib Burqiiba Xisbigiisii waxaa loo yaqaanay
B	Xiriirka Kikuuayada	J	Wadaad
T	Xisbiga Dastuurka cusub	X	Wafdi
- 5 kuwan soo socda mid keebaan ka mid ahayn kooxdii Entente
B	Ingiriiska	J	Awstariya Hangari
T	Faransiiska	X	Ruushka
- 6 kacaankii warshaduhu wuxuu ugu horayn ka bilaabmay
B	Jarmalka	J	Maraykanka
T	Shiinaha	X	Ingiriiska

V *Ka bixi Jawaabo Kooban*

- 1 Maxay ahayd sababtii uu kacaankii warshaduhu uga bilaabmay Ingiriiska ee aanu uga bilaabmin waddamada kale ee Yurub?
- 2 Soo koob arimaha duleed ee saamaynta ku leh Baahsanaanta dadka?
- 3 Sharax qaar ka mid ah guulihii ilbaxnimooyinkii hore ee doxooyinka webiyada?
- 4 Sharax watarka webiyada?